

Armoede en schulden: op weg naar een integrale aanpak

Verkennd praktijkgericht onderzoek naar de gevolgen
voor kinderen/gezinnen en de rol van jeugdprofessionals
in de ondersteuning

Armoede en schulden: op weg naar een integrale aanpak

Verkenkend praktijkgericht onderzoek naar de gevolgen
voor kinderen/gezinnen en de rol van
jeugdprofessionals in de ondersteuning

M.W.A. Odekerken

A. Sarti

L. Blokland

F. Sondejker

Met medewerking van
Drs. Niske Verweij

Inhoudsopgave

	Samenvatting	3
1.	Inleiding en vraagstelling	4
2.	Achtergronden en actualiteit	5
2.1.	Rechten van het kind	5
2.2.	Behoeften van kinderen	5
2.3.	Cijfers over kinderen en armoede	5
2.4.	Cijfers over schulden en armoede bij gezinnen en kinderen	6
2.5.	Regeerakkoord; speciale aandacht voor schulden en armoede	8
2.6.	Brede schuldenaanpak	8
2.7.	Bestrijding van (gevolgen van) armoede onder kinderen	8
2.8.	Utrechtse aanpak	9
	Actieagenda Utrecht schuldenvrij	9
3.	Vraagstelling	14
4.	Onderzoeksaanpak	15
4.1.	Stap 1 Korte inventarisatie (beknopt deskresearch)	15
4.2.	Stap 2 Exploratiegesprekken	15
4.3.	Stap 3 Interviewgesprekken	15
4.4.	Stap 4 Vertaalslag naar de praktijk	15
5.	Uitkomsten beknopt deskresearch	16
5.1.	De gevolgen van armoede voor kinderen	16
5.2.	Succesvolle interventies	17
6.	Uitkomsten kwalitatief verkennend onderzoek	21
6.1.	Armoede en schulden bij gezinnen en kinderen	21
6.2.	Professionele ondersteuning van gezinnen in armoedesituaties	23
7.	Overstijgende reflecties, aanbevelingen en praktische tools en tips	27
7.1.	Nieuwe ontwikkelingen	27
7.2.	Overstijgende reflecties	27
7.3.	Aanbevelingen	28
8.	Literatuur	36

Samenvatting

De Academische Werkplaats Transformatie Jeugd (AWTJ) Utrecht is een samenwerkingsverband tussen kennis, praktijk- en opleidingsorganisaties en de gemeente Utrecht. Dit rapport is voortgekomen uit de vraagbaakfunctie van de AWTJ Utrecht. Vragen die opkomen bij de partners van de werkplaats kunnen hier worden geadresseerd.

Vanuit Lokalis (de buurtteams Jeugd en Gezin), Jeugdgezondheidszorg en Youké (de organisatie voor specialistische jeugdhulp) kwam de volgende praktijkvraag: wat zijn de gevolgen van armoede en schulden bij kinderen en gezinnen en welke rol kunnen jeugdprofessionals hierbij spelen?

Het Verwey-Jonker Instituut heeft samen met het Lectoraat jeugd van Hogeschool Utrecht deze vraag opgepakt en een verkennend onderzoek verricht. Dit rapport is gebaseerd op een beknopt literatuuronderzoek, exploratiegesprekken met drie professionals (teammanager, manager kwaliteit, ontwikkeling en veiligheid en jeugdarts) en diepte-interviews met negen jeugdprofessionals van de eerdergenoemde organisaties.

De gevolgen van armoede en schulden bij kinderen en gezinnen zijn ernstig. Schaarste (o.a. financiële en emotionele), stress en isolement zijn voorbeelden. Armoede staat niet op zichzelf en hangt veelal samen met andere problematiek. In gezinnen met armoede is vaak meer aan de hand en bij jeugdprofessionals staat armoede dan ook niet altijd centraal. Door een opstapeling van problematiek kan de armoedeproblematiek aan het zicht onttrokken worden. Het signaleren van armoede wordt als lastig ervaren. Naast schaamte speelt dat in veel gezinnen geldgebrek 'normaal' is. Sommigen weten niet beter, het is een manier van (over)leven geworden. Daarbij hebben jeugdprofessionals vanwege hun gerichtheid op de opvoedsituatie in een gezin minder de geneigdheid armoede op de agenda te zetten.

Het is van belang dat jeugdprofessionals sensitief zijn om armoede te herkennen en het signaleren en aanpakken van armoede als onderdeel van hun alledaagse werk en mindset maken. Waarbij ze armoede beschouwen als onderdeel van een brede kijk op ontwikkeling. Het gesprek hierover voeren vraagt van jeugdprofessionals naast sensitiviteit voor het vraagstuk, ook gespreksvaardigheden zoals goed doorvragen, tussen de regels door lezen en observatie technieken.

Een integrale aanpak van armoede en schulden waarbij meerdere ketenpartners zijn betrokken is essentieel. Opvallend is dat de jeugdzorg nog vaak als belangrijke ketenpartner ontbreekt als we het hebben over een integrale aanpak.

Een duidelijke regievoering bij armoede en schulden als onderdeel van het integrale aanbod aan hulp en ondersteuning is een noodzaak. Duidelijkheid over welke dienst wanneer in beeld komt en hoe professionals van verschillende diensten elkaar rond armoede- en schuldenproblematiek betrekken is gewenst. Het is zinvol om met elkaar het gesprek aan te gaan over de samenwerking waarbij vragen met elkaar worden besproken.

Andere aanbevelingen zijn o.a. gericht op:

- Het verbeteren van de informatievoorziening en kennisdeling bij jeugdprofessionals.
- Een passende aansluiting van de aanbodzijde van voorzieningen/regelingen op de vraagzijde (de behoeften van kinderen en gezinnen).

Tot slot sluiten we af met enkele praktische tips voor de jeugdprofessionals van de drie organisaties (zoals het ontwikkelen van methoden om geld en geldproblemen met gezinnen bespreekbaar te maken, zoals een rad, spellen en digitale toepassingen). Door de invloed van de huidige coronacrisis zal de ernst van de problematiek en de urgentie van een integrale aanpak toenemen (waarvan vroegsignalering ook een belangrijk deel van uitmaakt). Reeds bekende kwetsbare groepen zullen extra worden geraakt en zullen verder in de financiële problemen raken. Tegelijkertijd zullen er nieuwe groepen ontstaan. Deze ontwikkelingen geven ook weer een extra impuls om met elkaar te werken aan een effectieve en duurzame aanpak.

We hopen dat dit rapport niet alleen jeugdprofessionals, maar ook andere ketenpartners zoals onderwijs, sport, huisartsen etc. zal inspireren. Naast professionals die in de dagelijkse praktijk werken met kinderen en gezinnen, kunnen mogelijk ook beleidsmakers, adviseurs en wetenschappers kennis uit dit rapport putten.

1. Inleiding en vraagstelling

Binnen de Academische Werkplaats Transformatie Jeugd Utrecht¹ is een vraagbaakfunctie ingericht. Vragen die opkomen bij de partners van de werkplaats kunnen hier worden geadresseerd. Een aantal partners, waaronder het Verwey-Jonker Instituut en de Hogeschool Utrecht, bekijkt vervolgens wat nodig is om de vraag te beantwoorden. Kan dit vanuit bestaande kennis? Of is een onderzoek nodig en zo ja wat voor onderzoek en hoe gaan we dat organiseren.

Op een gegeven moment kwam aan het licht dat er wel meer kennis gewenst was over wat de gevolgen van armoede zijn voor kinderen en wat lokale jeugdprofessionals hiermee kunnen. De vraag kwam oorspronkelijk vanuit Lokalis en de Jeugdgezondheidszorg Utrecht en Youké haakten daarna aan.

Er was een eerste overleg waarbij aanwezig waren: Saskia Wijsbroek (HU), Annemiek Schooten (Lokalis), Hans Bellaart (Verwey-Jonker Instituut) en Marjolein Odekerken (Verwey-Jonker Instituut). Tijdens dit overleg is de vraag verhelderd en een plan ontstaan voor het beantwoorden van die vraag. Alvorens daarop in te gaan zijn eerst nog de achtergronden en actualiteit beschreven, met andere woorden de bestaande kennis bijeengebracht, om goed zicht te krijgen op waar we het over hebben. Vervolgens heeft een gesprek plaatsgevonden tussen Annemiek Schooten (Lokalis), Marcel van Eck (Lokalis) en Wenda Berends (JGZ) om meer focus aan te brengen in de vraagstelling. Daarna hebben de meeste interviews plaatsgevonden (in 2019).

Gedurende de looptijd van het onderzoek en na het verschijnen van het rapport hebben de ontwikkelingen in de gemeente Utrecht en de drie organisaties (Lokalis, JGZ en Youké) niet stil gestaan, zeker niet als het gaat om de aanpak van kinderarmoede. Echter hebben wij mogelijk niet al deze ontwikkelingen kunnen vangen in dit onderzoek, dat was ook niet de opzet. Het onderzoek is bedoeld als eerste verkenning. Door aan het eind van dit rapport te reflecteren op de resultaten met de kennis op dit moment proberen we hier enigszins recht aan te doen.

¹ Zie voor meer informatie over de AWTJU de website: <http://www.awtjutrecht.nl/>.

2. Achtergronden en actualiteit

2.1. Rechten van het kind

Het recht van kinderen op een goede levensstandaard is vastgelegd in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK). Artikel 27 van het IVRK schrijft voor dat elk kind recht heeft op een levensstandaard die toereikend is voor zijn of haar lichamelijke, geestelijke, intellectuele, zedelijke en sociale ontwikkeling. Ook wordt vastgelegd dat ouders primair verantwoordelijk zijn voor het waarborgen van de levensomstandigheden die nodig zijn voor de ontwikkeling van het kind. De overheid dient maatregelen te treffen om ouders en andere verantwoordelijken te helpen dit recht te verwezenlijken, bijvoorbeeld door te voorzien in programma's voor materiële bijstand en ondersteuning, met name wat betreft voeding, kleding en huisvesting (Kinderrechten.nl). In Nederland ziet de Kinderombudsman erop toe dat de rechten van kinderen niet worden geschonden.²

2.2. Behoeften van kinderen

Het aannemen van het kinderrechtenverdrag in 1989 heeft geleid tot een toename in interesse in het betrekken van jonge mensen. Onderzoek naar kinderen en armoede is veelal gericht op het vastleggen van de gevolgen van het opgroeien van armoede voor hun toekomst, maar in toenemende mate is aandacht voor de perspectieven van kinderen (Sarti, 2017; Sime, 2008; Van Gils & Willekens, 2010). Interventies worden in toenemende mate afgestemd op behoeften van kinderen en/of ontwikkeld samen met kinderen. Zo is een aanbeveling van de Kinderombudsman om het Kindpakket (zie paragraaf 2.5.) in gemeenten samen met kinderen te ontwikkelen (de Kinderombudsman, 2013).

2.3. Cijfers over kinderen en armoede

Kinderen en jongeren worden onevenredig vaak getroffen door armoede. In totaal zijn er ruim 272.000 minderjarigen die in armoede leven. Zij vormen 8,1% van de totale bevolking tot 18 jaar (Hoff en Van Hulst, 2019). Met name kinderen tot en met 12 jaar lopen een bovengemiddeld risico op armoede: in 2017 leefde ongeveer 9% van deze kinderen in een huishouden met een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dit is ruim 3 procentpunten hoger dan het landelijke gemiddelde van alle Nederlanders die in armoede leven. Vanaf het dertiende jaar loopt de kans op armoede flink terug, al ligt deze nog steeds iets boven het landelijke gemiddelde. Van de kinderen en jongeren in de middelbareschoollleeftijd is 7% arm (Van Hulst en Hoff, 2018). Kinderen zijn naar verhouding ook vaak langdurig arm. Minderjarigen maken 28% uit van de groep langdurige armen, dit is ruim anderhalf maal zo groot als het aandeel kinderen en jongeren in de totale bevolking (17%) (Van Hulst en Hoff, 2018).

Niet alle groepen kinderen lopen hetzelfde risico op armoede. Allereerst treft, zoals uit bovenstaande kan worden afgeleid, armoede met name jonge kinderen. Dit hangt samen met andere risico's voor het voorkomen van armoede onder jeugdigen. Zo zijn kinderen uit een eenoudergezin vaker arm dan kinderen uit een tweoudergezin (19% versus 7%). Ook de omvang van het gezin is van invloed: kinderen met ten minste twee broers of zussen hebben veel meer kans op armoede dan kinderen met hooguit één broer of zus. Van de kinderen die met twee of meer broers of zussen in een eenoudergezin leven, is 49% arm (Hoff en Van Hulst, 2018; Hoff en Van Hulst, 2019). Daarnaast treft armoede vaker kinderen uit gezinnen met een bijstandsuitkering: in 2016 was 55% van de kinderen uit gezinnen met een bijstandsuitkering arm volgens het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dit zijn ruim 102.000 kinderen (Wildeboer Schut en Hoff, 2018). Kinderen uit migrantengroepen hebben eveneens vaak een relatief hoog armoederisico. Van de kinderen uit gezinnen met een niet-westerse achtergrond verkeert 23% in armoede, ruim boven het aantal kinderen zonder migratie-achtergrond (5,0%) (Hoff & Van Hulst, 2019). Tenslotte kennen Amsterdam, Rotterdam en Den Haag relatief hoge percentages arme kinderen, net als Heerlen en een aantal steden en dorpen in de provincies Groningen en Limburg (Hoff, 2017).

² <https://www.dekinderombudsman.nl/>.

2.4. Cijfers over schulden en armoede bij gezinnen en kinderen

Twintig procent van de Nederlandse huishoudens kampt met financiële problemen. Huishoudens met een laag inkomen hebben een grotere kans op problematische schulden³ (Westhof en De Ruig, 2015). Tien procent van de Nederlandse huishoudens heeft ernstige betalingsproblemen. Ruim een half miljoen huishoudens heeft risicovolle schulden: ze staan rood, kunnen rekeningen niet betalen of hebben een creditcard-schuld. Ongeveer een half miljoen huishoudens hebben problematische schulden. Dit betekent dat zij niet op eigen kracht hun schulden kunnen oplossen en in aanmerking komen voor of gebruik maken van schuldhulpverlening (Schuldhulpmaatje.nl⁴).

Feiten en cijfers over de situatie in Utrecht

- In 2018 leven 23.300 huishoudens van een inkomen tot de Utrechtse armoedegrens (125% van het Wettelijk Sociaal Minimum). Dit is een daling ten opzichte van 2017. Het aandeel huishoudens met een inkomen tot 125% WSM daalt sinds 2014 gestaag van 17% in 2014, naar 16,1% in 2017 en 15,6% in 2018⁵.
- In Utrecht leeft 8,3% van de huishoudens van een inkomen op bijstandsniveau (101% WSM).
- Er is een toename van het aandeel huishoudens dat langdurig leeft van een inkomen op minima niveau. In 2018 heeft bijna een op de tien huishoudens (9,9%) in Utrecht 4 jaar of langer een inkomen tot 125% WSM (12.600 huishoudens). In 2014 was dit nog 9% (11.500 huishoudens).
- Vooral het aandeel huishoudens dat langer dan 4 jaar met een inkomen op bijstandsniveau leeft is toegenomen van 2,9% in 2014 naar 3,9% in 2018. In Utrecht gaat het om 5.000 huishoudens met 1.600 kinderen die 4 jaar of langer leven van een inkomen op bijstandsniveau (Utrecht Monitor, 2020).
- In 2018 neemt het aantal kinderen af dat opgroeit in een huishouden met een inkomen tot 125% WSM en op bijstandsniveau. In Utrecht groeien 8.400 kinderen op in een huishouden met een inkomen tot 125% WSM, in 2017 waren dit er 8.700. De helft van deze kinderen (4.200) groeit op in een huishouden met een inkomen op bijstandsniveau (101% WSM), voor 1.600 daarvan gaat het om een langdurige situatie (langdurig: 4 jaar of langer). Dat is net zoveel als in 2017 (Utrecht Monitor, 2020).
- Kinderen met een migratieachtergrond hebben een grotere kans op te groeien in een huishouden met een laag inkomen, 14,2% van de kinderen met een niet-westerse migratieachtergrond groeit op in een gezin dat rondkomt van een inkomen op bijstandsniveau (versus 6,2% gemiddeld). De helft van de huishoudens met een inkomen tot 125% WSM heeft een migratieachtergrond (Utrecht Monitor, 2020).
- Ruim tweederde van de Utrechtse huishoudens met een minimuminkomen (125% WSM) bestaat uit alleenstaanden (67%). De afgelopen jaren is het aandeel alleenstaande huishoudens iets toegenomen en het aandeel eenoudergezinnen (11%) en paren met kinderen (10%) iets afgenomen (Utrecht Monitor, 2020).
- Op basis van de inwoners-enquête en andere onderzoeken schat de gemeente Utrecht dat het werkelijke aandeel met problematische schulden ligt tussen de 7% en 20% (Panteia 2015, Armoedemonitor 2017).
- Sinds 2016 is de inkomensgrens van de meeste armoederegelingen verhoogd naar 125% van het WSM. De U-pas is een belangrijke basis bij de armoederegelingen. Eind 2019 zijn er ruim 38.052 U-pashouders.
- Van de totale groep arme volwassenen is een derde werkend; de helft heeft een migratie-achtergrond (Armoedemonitor, 2017).
- 14.000 – 35.000 Utrechtse huishoudens hebben problematische schulden. Er is veel schaamte en taboe rondom schulden, slechts een gedeelte zoekt professionele hulp. In 2018 waren dat circa 8.000 Utrechters (inschatting gemeente Utrecht).

³ Een problematische schuldsituatie is de situatie waarin van een natuurlijk persoon redelijkerwijs is te voorzien dat hij niet zal kunnen voortgaan met het betalen van zijn schulden, of waarin hij heeft opgehouden te betalen (definitie NVVK).

⁴ <https://schuldhulpmaatje.nl/feiten-op-een-rij/>.

⁵ <https://www.utrecht-monitor.nl/economie-inkomen/werk-inkomen/armoede-schuldhulpverlening>. Voorlopige inkomenscijfers van het CBS.

- Onder werkende minima bevinden zich relatief veel huishoudens met kinderen (het meest bij zelfstandigen) (Armoedemonitor, 2017).

Daarnaast zijn er landelijk de volgende feiten en cijfers:

- In 2018 moesten 584 duizend van de bijna 7,4 miljoen huishoudens rondkomen van een laag inkomen. Dit waren er net zoveel als in het voorgaande jaar (CBS, 2019).
- Huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens rapporteren vaker financiële problemen dan huishoudens met een hoger inkomen. Ze hebben vaker betalingsachterstanden (15 tegen 2 procent in 2019) en kunnen zich bepaalde uitgaven veelal niet veroorloven (CBS, 2019).
- In 2018 leefden 264 duizend minderjarige kinderen in een gezin met een inkomen onder de lage inkomensgrens, 103 duizend minderjarige kinderen behoorden tot de groep met een langdurig laag inkomen. In lijn met de ontwikkeling in de totale bevolking is het percentage kinderen met kans op armoede sinds 2017 blijven steken op 8,1 procent. Het langdurig armoederisico onder kinderen is sinds 2015 jaarlijks met circa 0,1 procentpunt gedaald en kwam uit op 3,3 procent in 2018 (CBS, 2019).
- Kinderen met een (langdurig) armoederisico maken veelal deel uit van een eenoudergezin. Ook een niet-westerse migratieachtergrond komt verhoudingsgewijs vaak voor; sinds 2015 is vooral de groep Syrische risicokinderen sterk gegroeid. Meestal moeten risicogezinnen van een uitkering rondkomen. Bij een derde haalt het gezin hun inkomen voornamelijk uit werk.
- Gezinnen met armoederisico wonen overwegend in een sociale huurwoning. Vaker dan gezinnen met een hoger inkomen hebben zij onvoldoende geld voor een jaarlijkse vakantie en bezitten ze geen auto of een pc, laptop of tablet.
- De gezondheid van risicokinderen is daarnaast minder goed. Ook komt crimineel gedrag onder hen vaker voor dan onder kinderen uit gezinnen met een hoger inkomen
- De schuldenlast is gemiddeld €43.300 (in 2017 was dit nog 42.000). De schulden van ondernemers in de schuldhulpverlening zijn twee tot wel drie keer hoger dan de schulden van particulieren. Het gemiddeld aantal schuldeisers is 14 (NVVK, jaarverslag 2018⁶).
- Van de 12.500 bijstandsgerechtigden hebben er 6.500 waarschijnlijk tot zeker problematische schulden. Van deze groep krijgen er 2.000 hulp via de gemeente (Werk en Inkomen, 2018).
- In 2019 daalt het aantal bijstandsuitkeringen met 4,3%. Dat is minder dan in 2018. Toen daalde het bestand nog met 5,4%. In 2017 daalde de bijstand met 1,4%. In de jaren 2013-2016 groeide de bijstand met enkele procenten per jaar⁷ (Divosa Benchmark, 2019).
- Zzp-ers en jongeren hebben een hoog risico op problematische schulden: ruim 12% van de zzp-ers is arm (Vrooman, Josten, Hoff, Putman en Wildeboer Schut, 2018). Van alle mensen onder de dertig jaar heeft 16% een (verhoogd risico op) problematische schulden (Westhof en De Ruig, 2015).
- Bijna 70% van de huishoudens met schuld en betaalproblematiek zijn onzichtbaar voor officiële instanties. Hierdoor is het voor de (lokale) overheid en instanties lastig om schuldenproblematiek vroegtijdig in te dammen (Deloitte en Schuldenlab, 2020)⁸.

⁶ <https://jaarverslag.nvbk.eu/2018/cijfers/index.html>.

⁷ <https://www.divosa.nl/pdf/--divosa-benchmark-werk-inkomen-jaarrapportage-2019/pagina.pdf>.

⁸ <https://www.nvbk.nl/k/news/view/11335/3481/mogelijk-1-miljoen-huishoudens-met-problematische-schulden-nieuw-beleid-nodig.html>.

2.5. Regeerakkoord; speciale aandacht voor schulden en armoede

In het regeerakkoord 2017-2021 is opgenomen dat het kabinet het aantal mensen met problematische schulden wil terugdringen en mensen met schulden effectiever wil helpen. Maatregelen die hiervoor worden voorgesteld zijn verbeteren van de (toegang tot) schuldhulpverlening, met kortere wachttijden; beter samenwerken met andere partijen om onnodig oplopen van schulden te voorkomen; voorkomen van uithuisplaatsingen, zeker als daar kinderen bij betrokken zijn en ruimte geven aan gemeenten om op lokaal niveau met vernieuwende aanpakken en maatwerk te experimenteren. Ook is opgenomen dat het kabinet extra middelen beschikbaar zal stellen voor het voorkomen van schulden en de bestrijding van armoede - in het bijzonder onder kinderen: de zogenaamde decentralisatie-uitkering (Rutte, Buma, Pechtold en Segers, 2017). Gemeenten hebben de regie in het armoede- en schuldenbeleid en hebben daarbij aandacht voor de positie van kinderen.

2.6. Brede schuldenaanpak

Een brede schuldenaanpak is vastgelegd in de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs). De wet geeft een ruim kader waarbinnen gemeenten de schuldhulpverlening zelf kunnen vormgeven. Schuldhulpverlening heeft vrijwel altijd een integraal karakter. Dit betekent dat er niet alleen aandacht is voor het oplossen van de financiële problemen van een cliënt, maar ook voor psychosociale problemen of problemen rond de woonsituatie, gezondheid, verslaving of de gezinssituatie. Elke gemeente moet een plan maken dat richting geeft aan de integrale schuldhulpverlening aan de inwoners van zijn gemeente. Dit plan moet erop gericht zijn te voorkomen dat mensen schulden aangaan die ze niet kunnen betalen. Hierbij moet speciale aandacht zijn voor hoe schuldhulpverlening aan gezinnen met inwonende minderjarige kinderen wordt vormgegeven (Overheid.nl⁹).

Sinds de inwerkingtreding van de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs) in 2012 is schuldhulpverlening een taak van gemeenten. De wet geeft een ruim kader waarbinnen gemeenten de schuldhulpverlening zelf kunnen vormgeven. In het regeerakkoord 2017-2021 is vastgelegd dat het kabinet via programmatische afspraken met gemeenten tot een vernieuwende schuldenaanpak en een verbeterd schuldhulpverleningstraject komt. In 2021 treedt de herziene Wgs in, die erin voorziet dat gemeenten en andere instanties persoonsgegevens van burgers met betaalachterstanden in een vroeger stadium kunnen uitwisselen en daarmee eerder (en beter) hulp kunnen bieden (Overheid.nl).

2.7. Bestrijding van (gevolgen van) armoede onder kinderen

Om ervoor te zorgen dat ook kinderen uit een gezin met een laag inkomen kansrijk kunnen opgroeien, heeft het kabinet vanaf 2017 structureel €85 miljoen per jaar beschikbaar gesteld aan gemeenten via een decentralisatie-uitkering. Als doelgroep hiervoor geldt kinderen (0-18) uit gezinnen met een laag besteedbaar inkomen die door geldgebrek niet kunnen meedoen op het gebied van sport of cultuur, met sociale activiteiten op school of in hun vrije tijd (Ministerie van SZW en VNG, 2016). De decentralisatie-uitkering geeft gemeenten de vrijheid voor maatwerk dat past bij de lokale situatie. Hierbij wordt het van belang geacht dat de bestaande inzet van middelen voor armoedebestrijding onder kinderen door gemeenten onverminderd wordt voortgezet. De extra middelen dienen als aanvullende impuls bovenop de reeds bestaande financiële middelen.

In het kader van de extra geldimpuls wordt van gemeenten verwacht dat zij in samenwerking met hiervoor relevante fondsen en stichtingen zorgdragen voor voorzieningen in natura, zodat alle kinderen kunnen meedoen op school, aan sport, aan cultuur en sociale activiteiten.

Verdeeld naar rato van het aantal kinderen in de gemeente dat opgroeit in een gezin met een laag inkomen krijgen gemeenten geld voor extra inspanning om alle kinderen voor wie dit niet vanzelfsprekend is te bereiken en te ondersteunen met voorzieningen in natura via de lokale infrastructuur en samenwerking met diverse partijen. Naast scholen en Centra voor Jeugd en Gezin zijn ook maatschappelijke organisaties zoals de Stichting Leergeld, het Jeugdsportfonds, het Jeugdcultuurfonds, Nationaal Fonds Kinderhulp en Stichting Jarige Job in veel gemeenten actief. Deze laatste vijf partijen hebben de handen ineengeslagen en een gezamenlijk aanbod gedaan, zodat gemeenten één aanspreekpunt hebben (Leergeld, Jeugdsportfonds, Jeugdcultuurfonds, Stichting Jarige Job en Nationaal fonds kinderhulp, 2016).

⁹ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0031331/2017-04-01>.

2.8 Utrechtse aanpak

Actieagenda Utrecht schuldenvrij

Vanuit de ambitie: 'Utrechters kunnen rondkomen, meedoen en zijn schulden(zorg)vrij' heeft de gemeente Utrecht de zogenaamde 'Actieagenda Utrechters schulden vrij 2019 en verder' opgesteld (Gemeente Utrecht, 2019). De gemeente geeft aan dat de hierin beschreven aanpak ontwikkeld en getoetst wordt langs een viertal leidende principes waarin de leefwereld van Utrechters met geldzorgen centraal staat. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de publieke waardendriehoek (Instituut voor Publieke waarden) en van ervaringsdeskundigheid. Deze vier principes zijn:

1. We benaderen schulden als 'debt', niet als 'guilt'.
2. We doen wat nodig is: ieder het zijne (passend maatwerk voor iedereen).
3. We werken stress-sensitief.
4. We lossen schulden op en werken altijd aan perspectief.

De gemeente heeft een zestal pijlers benoemd waar ze de komende jaren op inzetten. De eerste pijler is gericht op het door ontwikkelen van de huidige armoede-aanpak, de andere vijf gaan over het versterken en verbeteren van de schuldenaanpak: rondkomen en meedoen, praat erover, op tijd erbij, lage drempel, organiseer simpel en innovaties.

In het document wordt aangegeven dat er in deze armoede-aanpak extra aandacht is voor jongeren en kinderen en formuleert een aantal actiepunten, gericht op educatie (leren omgaan met geld) voor zowel kinderen als jongeren en participatie van kinderen, uit gezinnen met een kleine beurs, aan sport en cultuur.

De Armoedecoalitie Utrecht

De Armoedecoalitie Utrecht is opgericht op 30 oktober 2009. Sindsdien komen er steeds meer partners bij. Inmiddels vormt de coalitie een samenwerkingsverband van een groot aantal maatschappelijke organisaties, initiatieven en belangenbehartigers. Het gaat onder andere om organisaties in de maatschappelijke opvang en hulp & dienstverlening, het onderwijs, woningcorporaties, belangenorganisaties, ervaringsdeskundigen en kerken. Samen zetten ze zich in voor armoedebestrijding en tegen sociale uitsluiting. De coalitie wil dit bereiken door de handen ineen te slaan, hulp- en dienstverlening te verbeteren, en met vernieuwende initiatieven te komen. De focus ligt onder anderen op de twee thema's:

- **Versterking schuldenaanpak:** actieve ondersteuning bij de uitvoering Actie Agenda Utrechters Schuldenvrij; lobby via het landelijk netwerk ten einde onnodig hoge schulden te voorkomen en medewerking van alle partijen aan het oplossen van schulden.
- **Kinderen en jongeren:** meedoen en talentontwikkeling, bijvoorbeeld door bijles en huiswerkbegeleiding; passende hulpverlening: gericht op vergroten van financiële vaardigheden van ouders en kinderen en een sluitende aanpak voor jongeren (De Armoedecoalitie)¹⁰.

Voorzieningen en regelingen divers

De gemeente Utrecht heeft een Huishoudboekje (Bouter, 2019). Deze voorziening is geschikt voor mensen die moeite hebben met rondkomen. Ze kunnen er vrijwillig voor kiezen om hun inkomen naar de gemeente te laten storten zodat de vaste lasten in ieder geval betaald worden (ook wanneer op dat moment niet genoeg geld op de rekening staat). Deze voorziening biedt een oplossing voor mensen die hun inkomen op verschillende data krijgen waardoor ze niet altijd voldoende geld op de rekening hebben staan en ze problemen hebben om de rekeningen te betalen (Van Geuns e.a., 2019). Verder besteedt het project City Deal Inclusieve Stad aandacht aan het verbeteren van de ondersteuning aan mensen met complexe problemen met name op het vlak van bestaanszekerheid.¹¹

¹⁰ <https://www.armoedecoalitie-utrecht.nl/>.

¹¹ <https://agendastad.nl/ruim-60-huishoudens-utrecht-krijgen-oplossing-op-maat-dankzij-city-deal/>.

Vervolgens willen we specifiek ingaan op welke voorzieningen en regelingen gericht zijn op het tegengaan van (gevolgen) van armoede voor kinderen. Onder 2.7 is kort al een landelijk beeld geschetst. Veel van deze voorzieningen zijn ook in Utrecht beschikbaar. Hieronder bespreken we enkele voorzieningen en regelingen in vogelvlucht.¹²

Gericht op meedoen algemeen:

- **U-pas kindpakket.** Voor kinderen in Utrecht bestaat het U-pas Kindpakket. Het budget van deze pas is bedoeld voor sport, cultuur- en schoolactiviteiten of de aanschaf van een fiets of computer. Het budget kan ook worden ingezet voor zwemlessen.
- **Stichting Leergeld.** Stichting Leergeld fungeert als intermediair van het Nationaal Fonds Kinderhulp en is er voor kinderen in de leeftijd van 0-18 jaar. Aanvragen dienen school, sport of cultuur gerelateerd te zijn. Leergeld is er ook voor gezinnen zonder U-pas.
- **Jarige Job.** Jarige Job maakt het mogelijk dat kinderen uit gezinnen met een kleine beurs hun verjaardag thuis en op school kunnen vieren. Deze organisatie zorgt in Utrecht voor een verjaardagsbox ter waarde van 35 euro.
- **Stichting Kinderzorg** Stichting Kinderzorg Utrecht biedt financiële ondersteuning voor bijvoorbeeld kosten voor woninginrichting bij begeleid wonen of bepaalde school- en sportkosten. De stichting richt zich met name op kinderen en jongeren tot 23 jaar in de provincie Utrecht.
- **Big Brothers Big Sisters.** Big Brothers Big Sisters Utrecht zet zich in voor kwetsbare kinderen van 6 tot 18 jaar uit gezinnen met een minimuminkomen. Dit doet zij samen met vrijwilligers. Als vrijwilliger spreek je als big brother of sister wekelijks af met je 'little' om samen wat leuks na schooltijd of in het weekend te ondernemen. Daarbij kan het om echte uitjes gaan, maar ook om doodnormale dingen als samen koken, gezellig kletsen of knutselen.
- **Paul Verweel Sportfonds.** Het Paul Verweel Sportfonds is er om allerlei sporten toegankelijk te maken voor de Utrechtse jeugd. Kinderen tot 18 jaar en in het bezit van een U-pas kunnen een aanvraag doen voor een sportattribuut naar keuze.
- **Kinderactiviteiten comité.** Het Kinderactiviteiten comité (KAC) regelt ieder jaar een vakantieweek voor zo'n 30 kinderen (vanaf 6 jaar) uit gezinnen met sociale en/of financiële problemen. Ouders betalen 25,- euro per kind; de rest wordt betaald door KAC. Aanmelden verloopt via scholen, buurthuizen, de zusters Augustinessen of de website.
- **Weekje weg.** Gezinnen met kinderen tot 12 jaar met een laag inkomen komen in de zomervakantie gratis een 'weekje weg' op een vakantiepark in Nederland.

Gericht op onderwijs/sport:

- **School's cool.** School's cool koppelt groep 8 leerlingen die naar de brugklas gaan, aan vrijwillige mentoren. Een mentor helpt de leerling gedurende 1,5 jaar wekelijks met de eerste periode op de middelbare school.
- **Weekendschool.** Voor kinderen uit met name de wijk Overvecht bestaat de mogelijkheid om onderwijs op zondag te volgen. Gastdocenten met verschillende beroepen laten de jongeren ervaren wat hun werk inhoudt. Doel is om gemotiveerde jongeren van 10 tot 14 jaar uit sociaal economische achterstandswijken aanvullend onderwijs te geven, zodat zij alsnog hun talenten kunnen ontwikkelen.
- **Jeugdfonds Sport & Cultuur Utrecht.** Het Jeugdfonds Sport & Cultuur Utrecht betaalt de contributie / het lesgeld voor kinderen en jongeren uit gezinnen waar te weinig geld is voor een sportclub, muziek – of dansles, schilderen, theaterschool of een andere creatieve cursus.

¹² Voor een compleet overzicht zie <https://www.armoedecoalitie-utrecht.nl/>.

Rol buurtteams

Lokalis biedt basishulp via de buurtteams jeugd & gezin in de stad Utrecht. In de stad zijn 18 buurtteams die hulp bieden binnen specifieke postcodegebieden. Het Buurtteam VO & SO werkt op en met middelbare scholen, en het Buurtteam MBO werkt op diverse locaties van mbo-scholen in Utrecht¹³. Vanuit de ambitie 'Utrechters kunnen rondkomen, meedoen en zijn schulden(zorg)vrij' hebben de buurtteams de opdracht binnen de gemeente om armoede bespreekbaar te maken en bij te dragen aan oplossingen. Vroegsignalering maakt een belangrijk onderdeel uit van de Actieagenda Utrecht Schuldenvrij. Bewoners worden in een vroeg stadium geholpen bij financiële problemen. De aanpak startte halverwege 2016 als pilot in de Utrechtse wijken Kanaleneiland-Zuid en Overvecht-Spoorzoom maar wordt stadsbreed uitgevoerd. Vroegsignalering maakt een belangrijk onderdeel uit van de Actieagenda Utrecht Schuldenvrij. Bewoners worden in een vroeg stadium geholpen bij financiële problemen. De aanpak startte halverwege 2016 als pilot in de Utrechtse wijken Kanaleneiland-Zuid en Overvecht-Spoorzoom maar wordt stadsbreed uitgevoerd. De teams bieden vroegtijdig hulp aan bewoners met huurachterstanden (huisbezoeken) en zoeken de samenwerking op met Eneco, Zilveren Kruis, Zorg en Zekerheid, BghU en Viten. Het doel is om financiële problemen eerder op te sporen, een helpende hand te bieden en zo hogere schulden te voorkomen¹⁴. In 2019 zijn mensen met schulden actief benaderd door middel van huisbezoeken van een buurtteammedewerker en een schuldhulpverlener en/of iemand van de woningcorporatie. Er zijn 300 huishoudens bereikt met deze manier van vroegsignalering. Met vroegsignalering wil de gemeente mensen eerder bereiken voordat schulden problematisch worden. De gemeente wil ook meer inwoners met schulden bereiken en zorgen dat zij professionele hulp krijgen (Utrecht Monitor, 2020).¹⁵

- **Basishulp buurtteam.** Hoewel het nog zoeken is naar de wijze waarop, is er steeds meer aandacht voor dat in de basishulp de aanwezigheid van geldproblemen wordt uitgevraagd en zorg wordt geboden waar nodig. Na aanmelding wordt een kennismakingsgesprek ingepland. Daaraan voorafgaand worden gegevens gevraagd. Soms blijkt dan al dat sprake is van schulden of geldproblemen. Tijdens het kennismakingsgesprek wordt verder uitgevraagd wat de situatie en de problematiek is. Er wordt nagedacht over welke hulp nodig is en of het buurtteam dat kan bieden. Als er sprake is van (beginnende) schulden kan een gezinswerker hulp bieden, bijvoorbeeld met invullen van formulieren, meegaan naar afspraken, of meedenken hoe mensen zelf iets op kunnen pakken. Bij zwaardere schuldenproblematiek wordt snel overgegaan tot een gesprek met de schulddienstverlening van de gemeente. De buurtteams hebben een rol in de wijk ten aanzien van onderwijs en werken samen met team Informatie & Advies. Binnen het team I&A worden veel praktische ondersteuningsvragen van inwoners opgevangen met hulp van vrijwillige inzet. De vrijwilligers draaien bijvoorbeeld een sorteergroep of een financieel/digitaal spreekuur waarin zij samen met bewoners aan de slag gaan.¹⁶
- **Samenwerking met schulddienstverlening van de gemeente.** De buurtteams werken nauw samen met de schulddienstverlening van de gemeente. De gemeente heeft trajectbegeleiders die door jeugd-professionals kunnen worden gevraagd aan te haken in een driegesprek als er signalen zijn van schulden. Als een gezin bij het buurtteam aanklopt met een andere vraag dan (alleen) geldproblemen en schulden kunnen zij meedenken, op het moment dat dergelijke problemen overheersen kan ook snel worden overgegaan tot een intake voor schuldhulpverlening. Ook zitten schulddienstverleners vanuit de gemeente bij de buurtteams. Het is voor inwoners makkelijk om even binnen te lopen bij een buurtteam. Als een inwoner daar niet heen wil gaan, kan de inwoner ook direct contact opnemen met de gemeente.

Sinds 2016 is het buurtteam de eerste ingang voor hulp bij schulden. In een zogenaamd driegesprek (gesprekken met de inwoner, een generalistische medewerker van de buurtteams en een specialistische trajectbegeleider van Werk en Inkomen) wordt bekeken hoe een inwoner met schulden het best geholpen kan worden. Dit kan een schuldhulpverleningstraject zijn, maar ook ondersteuning bij administratie. In 2019 zijn met ruim 1.500 huishoudens een of meer driegesprekken gevoerd (Utrecht Monitor, 2020). De toegang tot schuldhulpverlening is eind 2019 geëvalueerd. Twee aanbevelingen waren om meer aandacht te besteden aan het signaleren van financiële problematiek en meer ondersteuningsaanbod bij niet problematische schulden (Lako ea., 2019).

¹³ <https://www.lokalis.nl/over-lokalis/buurtteams-utrecht>.

¹⁴ <https://www.gemeente.nu/sociaal/utrecht-breidt-pilot-vroegsignalering-schulden/>.

¹⁵ <https://www.utrecht-monitor.nl/economie-inkomen/werk-inkomen/armoede-schuldhulpverlening>.

¹⁶ <https://www.u-centraal.nl/informatie-en-advies/sociaalraadslieden/>.

- **Training budgetvaardigheden:** Er is een training budgetvaardigheid, gericht op het ontwikkelen van een gezamenlijke taal. Het doel is om netwerken aan te leggen in de stad en de link te kunnen leggen naar eerstelijnszorg. De training wordt door Lokalis en andere partners waaronder JGZ aangeboden, voor haar eigen medewerkers maar ook voor andere professionals. De training is informatief van aard (ook op juridisch vlak). Daarnaast is de training gericht op gedragsverandering en netwerken: hoe weet je elkaar te vinden.
- **Toeleiding naar aanbod in de gemeente.** Vanuit het buurtteam wordt gekeken welk aanbod een gezin verder zou kunnen helpen, te denken valt aan de U-pas en Stichting Leergeld.

Rol Jeugdgezondheidszorg

Armoede kan een zeer negatieve invloed hebben op de gezondheid van het kind en de ouders. De jeugdartsen en de jeugdverpleegkundigen van JGZ zien vrijwel alle kinderen, ook kinderen die in armoede opgroeien. Allereerst bij het huisbezoek rond de vierde dag en twee weken na de geboorte, op het consultatiebureau en later ook op school. Dit biedt kansen om te signaleren en interveniëren.

- **Signaleren en informeren gemeente.** Via de vragenlijsten en gesprekken kunnen jeugdartsen en -verpleegkundigen armoede signaleren richting een gemeente en op wijkniveau de gemeente informeren. De jeugdgezondheidszorg van Volksgezondheid Gemeente Utrecht signaleert en informeert de gemeenten over relevante lokale, regionale en nationale ontwikkelingen. Het signaleert armoede en adviseert gemeenten over een integrale aanpak. Een integrale aanpak in de wijk is belangrijk, omdat armoede en opleiding voor een groot deel de toekomstige gezondheid bepaalt. Daarnaast spelen in gezinnen die door armoede worden getroffen vaak ook andere problemen.¹⁷
- **Maatwerkprogramma's.** Een deel van de gezinnen is kwetsbaar, vaak door armoede of andere problemen in het gezin (verslavingsproblematiek, psychische problematiek). In deze gezinnen blijkt vaker dan gemiddeld huiselijk geweld en kindermishandeling voor te komen. JGZ kan kwetsbare gezinnen ondersteunen met diverse maatwerkprogramma's, zoals prenatale huisbezoeken, VoorZorg en SamenStarten.
- **Preventie van Early Life Stress.** De jeugdgezondheidszorg (JGZ) heeft een unieke rol dankzij haar expertise op preventie en haar positionering in het veld, waarbij de JGZ alle kinderen in beeld heeft. De JGZ Preventieagenda is speciaal ontwikkeld om focus aan te brengen en samen te werken met anderen in het aanpakken van maatschappelijke uitdagingen. Een van de maatschappelijke thema's waarop in de JGZ Preventieagenda de focus ligt is armoede. Door te richten op Early Life Stress draagt het JGZ bij aan het tegengaan van de (effecten van) kinderarmoede. Bijna alle kinderen die opgroeien in armoede hebben frequent en/of aanhoudend last van hoge stress. Dit beïnvloedt hun groei en ontwikkeling negatief met effecten op de gezondheid en functioneren in de kindertijd en hun ontwikkeling richting volwassenheid. Preventie van Early Life Stress vraagt van kinderen dat zij, samen met ondersteunende volwassenen om hen heen, leren omgaan met uitdagingen en bedreigingen en een positief stresspatroon aanleren. Hiertoe wordt het kind begeleid, maar ook de volwassenen van wie sensitiviteit wordt gevraagd en de vaardigheid om signalen van het kind snel op te merken, deze signalen juist te interpreteren en direct en adequaat op de signalen te reageren. De brede benadering, waarin de JGZ samenwerkt met andere maatschappelijke partners is bij de aanpak van Early Life Stress essentieel.¹⁸
- **Doorgaande lijn/ Kansrijke start.** Voor het verstevigen van de doorgaande lijn van zorg voor kinderen en ouders is verbinding en aansluiting met geboortezorg en gemeenten van belang, om kinderen een Kansrijke start te kunnen geven. Hiervoor maakt JGZ onder andere gebruik van maatwerkprogramma's zoals prenatale huisbezoeken en VoorZorg. In de overleggen met huisartsen, scholen en verloskundigen wordt informatie gedeeld. JGZ maakt ook de verbinding met het buurtteam en het onderwijs om passende hulp aan kinderen te kunnen bieden. Op basis van onderzoek en ontwikkelingen adviseren ze over gezond en veilig opgroeien in de gemeente.¹⁹

¹⁷ <https://www.ggdru.nl/over-de-ggd/organisatie/bestuursagenda-2019-2023/kansrijk-opgroeien.html>.

¹⁸ <https://assets.ncj.nl/docs/04151a81-ab2f-4258-87f0-59d86052c3a1.pdf>.

¹⁹ <https://www.ggdru.nl/over-de-ggd/organisatie/bestuursagenda-2019-2023/kansrijk-opgroeien.html>.

Rol Youké

Youké ondersteunde al eerder de oproep van voormalig wethouder van Utrecht, Victor Everhardt om armoede aan te pakken, en sloot zich aan bij het statement: “Laat iedereen meedoen en zorg voor voldoende inkomen”. Samen met een groot aantal andere organisaties werd al een tijdje terug, in 2017, een oproep tot actie aan de landelijke politiek en de nieuwe regering gedaan. Het inkomensbeleid wordt niet door de gemeente maar door het Rijk gevoerd. Daarom deze oproep aan Den Haag om te zorgen voor voldoende inkomen.

Youké is één van de partijen in KOOS waar het onderwerp armoede bij kinderen in beeld is en waar ze wat mee willen. KOOS is de netwerkorganisatie voor aanvullende specialistische jeugdhulp in het westelijk deel van Utrecht. KOOS werkt met een mix van professionals vanuit BASEcamps in de wijken: Vleuten-De Meern, Leidsche Rijn, West en Zuidwest. BASE staat voor Buurtgerichte, Ambulante, Specialistische Expertise.

3. Vraagstelling

In dit rapport willen we ingaan op de gevolgen van armoede en schulden op kinderen en welke rol jeugdprofessionals kunnen spelen om tot een duurzame en effectieve aanpak van armoede en schulden te komen.

De centrale vraagstelling luidt:

Wat zijn de belangrijkste inzichten uit de literatuur over de gevolgen van armoede op kinderen (in de leeftijd van 0-18 jaar) en hoe kan deze kennis concreet worden vertaald naar de alledaagse praktijk van jeugdprofessionals?

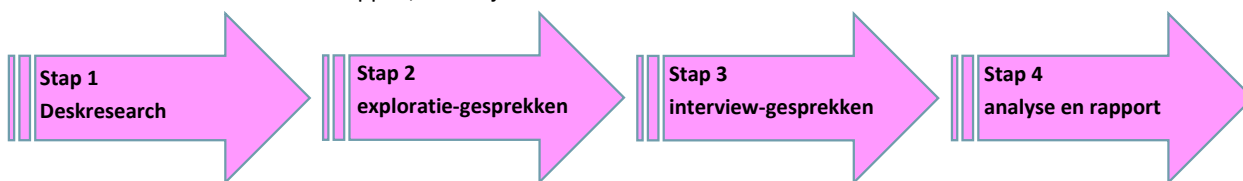
Aandacht wordt besteed aan de praktische manier waarop jeugdprofessionals ondersteuning kunnen geven aan de begeleiding en steun van gezinnen; in het bijzonder ten aanzien van de kinderen die in armoede opgroeien.

Dit onderzoek is vertrokken vanuit de context van het stimuleren van de integrale werkwijze binnen de Buurtteams Utrecht. Jeugdprofessionals krijgen dagelijks te maken gezinnen waarbij sprake is van multi-problematiek waarvan armoede en schulden een onderdeel vormen. De tool 'Aard basishulp' wordt reeds gebruikt door jeugdprofessionals. Dit onderzoek kan een verdere invulling geven aan de bouwsteen financiën. Vervolgens is ook onderzoek gedaan bij andere jeugdprofessionals die vanuit Youké of de Jeugdgezondheidszorg (JGZ) in aanraking komen met gezinnen waarin sprake is van armoede of schulden. Zij waren ook onderdeel van de academische werkplaats en bij deze organisaties leefde ook dit vraagstuk. Het thema sloot ook mooi aan bij de beweging die de JGZ wil gaan maken, namelijk o.a. meer aandacht voor stress in het gezin bij armoede en belang van vroegsignaleren van armoede binnen de contacten bij de JGZ.

De bedoeling is om te zoeken naar praktische en toegankelijke manieren waarop Utrechtse jeugdprofessionals hulp en begeleiding kunnen bieden. Het gaat echter om een verkennend onderzoek en de focus zal hier vooral komen te liggen op het geven van een eerste aanzet tot het nemen van (vervolg)stappen.

4. Onderzoeksaanpak

Het onderzoek bestaat uit vier stappen, deze zijn:

We werken ze hieronder een voor een uit.

4.1. Stap 1 Korte inventarisatie (beknopt deskresearch)

Gestart wordt met een inventarisatie van de literatuur over de samenhang van armoede op de ontwikkeling van kinderen van 0 tot 18 jaar (*deskresearch*). Het gaat hier om een kleinschalige inventarisatie van de belangrijkste wetenschappelijke literatuur. Hierbij wordt zowel gekeken naar nationale als internationale literatuur.

De eerste onderzoeksvraag is: *‘Welke invloed heeft armoede, waaronder ook het hebben van schulden, op de ontwikkeling van kinderen?’* Het doel is om concrete aanknopingspunten te signaleren voor een praktische aanpak.

Eveneens wordt gezocht naar interventies. De tweede onderzoeksvraag is: *‘Welke succesvolle interventies zijn er voor kinderen in armoede en zijn delen van deze interventies te gebruiken voor de praktijk van jeugdprofessionals?’*

Het doel van het deskresearch is om concrete aanknopingspunten te hebben voor het maken van de vertaalslag naar de praktijk. De focus van dit onderzoek ligt op stap 2 en 3.

4.2 Stap 2 Exploratiegesprekken

Om meer aanknopingspunten te hebben voor het maken van de vertaalslag naar de praktijk, worden er nog enkele exploratiegesprekken gevoerd met professionals van de drie organisaties: Lokalis (teammanager), Youké (manager kwaliteit, ontwikkeling en veiligheid) en de Jeugdgezondheidszorg (jeugdarts).

4.3 Stap 3 Interviewgesprekken

Aanvullend op het deskresearch en de exploratiegesprekken zijn met 9 jeugdprofessionals uit 3 verschillende organisaties interviewgesprekken gevoerd om de aansluiting tussen theorie en praktijk te borgen. Het gaat om 3 jeugdprofessionals van Lokalis, 2 jeugdverpleegkundigen van de JGZ, 2 gezinsbegeleiders en 1 ambulant begeleider van Youké. Om de leesbaarheid te bevorderen zal in dit rapport, als het gaat om deze functies, verder gesproken worden over ‘jeugdprofessionals’.

Waar mogelijk kunnen ‘good practices’ worden opgehaald van medewerkers die werkzaam zijn bij Lokalis, Youké en JGZ. Vooral zullen we ons richten op het inventariseren van de behoeften bij jeugdprofessionals rondom het vraagstuk van armoede en schulden bij opvoedondersteuning.

4.4 Stap 4 Vertaalslag naar de praktijk

We starten deze laatste stap met het analyseren van de onderzoeksresultaten. Vervolgens wordt de vertaalslag naar de praktijk van Utrechtse jeugdprofessionals gemaakt. Deze stap is gericht op het uitwerken van praktische manieren waarop jeugdprofessionals in hun alledaagse werk gezinnen en kinderen kunnen ondersteunen die in armoede leven. Dit onderzoek kan tevens het bewustzijn vergroten om het thema onder de aandacht te brengen bij ouders/opvoeders en gezinnen. Concreet worden verschillende tips aangereikt om de kwaliteit van de ondersteuning aan kinderen in armoede en hun opvoeders te verbeteren (aanbevelingen). Verder wordt

afgesloten met enkele ideeën voor hoe hiermee verder te gaan (bv. met betrekking tot de leeromgeving, academische werkplaats) en het ontwikkelen van praktische tools. Dit alles lees je in het onderhavige rapport.

5. Uitkomsten beknopt deskresearch

Eerder werd vermeld dat deze verkenning bestaat uit een beknopt deskresearch. Enerzijds gaat het om de gevolgen van armoede op kinderen en anderzijds om de manier waarop professionals (ouders met) kinderen kunnen ondersteunen bij problemen op het terrein van armoede/schulden. Hieronder worden de belangrijkste inzichten uit de literatuur thematisch weergegeven.

5.1. De gevolgen van armoede voor kinderen

Gevolgen voor het gezin: schaarste en stress

Mensen die van een laag inkomen leven ervaren (financiële) schaarste, zeker als zij ook schulden hebben. Volgens de theorie van schaarste zorgt (chronische) schaarste van financiële middelen ervoor dat het moeilijk is voor mensen om zich aan de armoede te onttrekken (Mullainathan en Shafir, 2013). Schaarste legt een grotere druk op zowel de tijd als de cognitieve functies die nodig zijn voor allerlei dagelijkse taken. Plannen, overzicht houden, beslisprocessen en het bijsturen van eigen emoties en gedrag dreigen onder druk te komen staan (Damingier, Hayes, Barrows en Wright, 2015). Schaarste creëert een korte termijn focus gericht op het oplossen van die schaarste, maar vermindert daardoor ook de bandbreedte van het denken. Dit heeft negatieve gevolgen op het vermogen om aandacht op te brengen, om goede beslissingen te nemen, om op langere termijn plannen te maken, om vast te houden aan die plannen en om verleidingen te weerstaan. Mensen met een laag inkomen worden mede hierdoor beperkt in het vermogen om werk te vinden of om activiteiten die werk genereren te ontplooiën. Ook kan het een weerslag hebben op de keuzes omtrent de opvoeding in arme gezinnen. Hierbij speelt ook een rol dat ouders stress ervaren ten gevolge van de talrijke problemen die armoede met zich meebrengt (Odekerken, 2017). Deze heeft zijn weerslag op de emotionele beschikbaarheid van de ouder voor het kind, en leidt er vaak toe dat er sprake is van weinig sensibele interacties en een harde opvoedstijl (Geenen, 2010).

Stress en ontwikkeling van kinderen

In toenemende mate is aandacht voor de schadelijke gevolgen van het ervaren van stress in een armoedesituatie voor de (hersenen)ontwikkeling en voor (mentale) gezondheid van kinderen (Geenen, 2010; Blair en Raver, 2016; Francis, DePriest, Wilson en Gross, 2018). Aanwezigheid van ernstige niveaus van stress en omgevingsdeprivatie kan leiden tot een verminderde hersenontwikkeling (Geenen, 2010). De effecten van armoede op de ontwikkeling van hersenen begint al jong, mogelijk al in de babytijd (Blair en Raver, 2016). Waar in onderzoek gericht op de ontwikkeling van kinderen van oudsher vooral aandacht was voor de verminderde stimulatie van kinderen die opgroeien in lage SES-huishoudens, is steeds meer aandacht voor bepaalde typen *overstimulering* die de ontwikkeling negatief beïnvloeden. De thuissituatie van veel arme kinderen wordt gekenmerkt door familiale instabiliteit en conflicten, met een hoog percentage alleenstaande ouders met een klein netwerk. Daarnaast worden ze in hun omgeving vaker geconfronteerd met middelenmisbruik, psychopathologie en mishandeling (Geenen, 2010). De aanwezigheid van chronische stressoren zoals harde geluiden, chaos en conflict tussen gezinsleden kan er uiteindelijk toe leiden dat stress gerelateerde hormonen van invloed zijn op de ontwikkeling van hersenen (Blair en Raver, 2016; Francis, DePriest, Wilson en Gross, 2018). Chronische stress verhoogt, via de verandering van het hersen functioneren, de ontwikkeling van fysieke, gedragsmatige, socio-emotionele en cognitieve gezondheid (Francis, DePriest, Wilson & Gross, 2018).

Welbevinden

Opgroeien in armoede heeft invloed op het algemene welbevinden van kinderen. Deze kinderen zijn zich ervan bewust dat hun financiële situatie relatief ongunstig is en dat zij minder nieuwe kleren krijgen, uitstapjes maken of op vakantie gaan (De Kinderombudsman, 2013; Hoff, 2017). Daarnaast maken arme kinderen zich nogal eens zorgen over de problemen binnen het gezin. Die zorgen kunnen zich richten op de financiële situatie op zich (bijvoorbeeld angst voor huisuitzetting), maar ook op de spanningen binnen het gezin die daarvan het gevolg zijn (bijvoorbeeld angst dat de ouders uit elkaar gaan). Bij een deel van de kinderen leidt dit tot fysieke of psychische klachten als hoofdpijn en buikpijn (De Kinderombudsman, 2013; Hoff, 2017). Ook brengt armoede

schaamte met zich mee. Kinderen kunnen zich bijvoorbeeld schamen dat ze niet dezelfde spullen hebben als andere kinderen en vragen daarom nooit andere kinderen om bij hen te komen spelen (De Kinderombudsman, 2013). Daarnaast is een sterke samenhang vastgesteld tussen armoede en probleemgedrag tijdens de tienerjaren, zoals alcohol- en druggebruik en het in aanraking komen met de politie (Peruzzi, 2015; Hoff, 2017).

Participatie

Armoede leidt niet alleen tot verminderde gevoelens van welbevinden, maar heeft ook een nadelig effect op de maatschappelijke deelname van kinderen. Maatschappelijk deelname betreft de deelname aan sport, cultuur en andere vrijetijdsactiviteiten die regelmatig (meestal wekelijks) in georganiseerd verband worden uitgeoefend en waaraan (enige) financiële lasten zijn verbonden (Jehoel-Gijsbers 2009; Hoff, 2017). Een lidmaatschap van een sportclub, het vieren van een verjaardag of het meedoen aan schoolexcursies is voor kinderen die in armoede opgroeien niet vanzelfsprekend (Steketee et al., 2013).

Schoolprestaties

Kinderen die in armoede opgroeien presteren minder goed op school en blijken op 16-jarige leeftijd een onderwijsachterstand te hebben en op 30-jarige leeftijd een lager voltooid onderwijsniveau dan niet-arme kinderen (Dahl en Lochner, 2008; Hoff, 2017). Dit is voor een deel bepaald door de situatie waarin veel van deze kinderen opgroeien, veelal gekenmerkt door een lage kwaliteit van de thuisomgeving, instabiliteit en conflicten (Geenen, 2010). Daarnaast speelt ook de wijze waarop cognitieve vermogens in stressvolle armoedesituaties zich ontwikkelen een rol (Clair en Raver, 2016).

Intergenerationele armoede

Verscheidene studies hebben aangetoond dat het opgroeien in armoede ook voor de lange termijn nadelig is: het zogenoemde littekeneffect. De kans om als volwassene in armoede te verkeren is groter wanneer men tijdens de jeugd armoede heeft gekend, met name wanneer het langdurige armoede betreft (Guiaux, 2011; Hoff, 2017). Van de mensen die als kind arm zijn geweest, heeft 7% als volwassene eveneens een inkomen onder het toereikend budget; bij degenen die geen armoede hebben gekend, is dit 4%. Desalniettemin weten veruit de meeste mensen die in hun kinderjaren met armoede in aanraking zijn gekomen zich daar als volwassene aan te onttrekken (Hoff, 2017).

5.2. Succesvolle interventies

Uit het rapport van de Kinderombudsman (2013) bleek zowel uit de reacties van de volwassenen als kinderen dat ouders meer steun en hulp nodig hebben. Armoede leidt tot stress en psychische problematiek van de ouders. De hulp richt zich idealiter zowel op de financiële situatie (schuldhulpverlening, budgettering) als op het bieden van steun en begeleiding in het opvoeden van hun kinderen. Hieronder worden enkele belangrijke interventies behandeld. Voor een aantal bekende schadelijke stressoren, zoals opgroeien in armoede, er nog weinig evidence based preventieve interventies voorhanden zijn (NJI, 2015). Zowel de nationale als internationale literatuur over de effectiviteit van interventies is gering. Er is nog maar weinig zicht op wat de werkzame elementen zijn. Momenteel wordt in het kader van het NWA programma Schulden en armoede onderzoek verricht naar de effectiviteit van interventies voor mensen met betalingsachterstanden.²⁰ In de praktijk worden wel allerlei interventies toegepast waarbij positieve geluiden zijn te horen. Hieronder beschrijven we enkele belangrijke interventies waar positieve berichten over zijn.

Signaleren van armoede

Voor het signaleren van armoede en het vaststellen van de ernst ervan zijn er signaleringsinstrumenten ontwikkeld. Deze helpen hulpverleners een afweging te maken van wat de situatie is en wat nodig is. De MESIS signaallijst wordt ingezet in wijkteams en in de schuldhulpverlening. Deze signaallijst is een beknopte vragenlijst speciaal ontwikkeld om professionals te ondersteunen bij het voeren van een gesprek over de financiële situatie van de cliënt. De vragenlijst bestaat uit 12 vragen en helpt de hulpverlener om na te gaan of er sprake is van financiële problemen en hoe groot deze problemen zijn. Doel hiervan is na te gaan of doorverwijzing

²⁰ Dit onderzoek wordt uitgevoerd door een consortium: Hogeschool Utrecht, CBS, Verwey-Jonker Instituut, Pharos, Valente, Save the Children, Bureau Bartels, gemeenten Amsterdam, Arnhem, Deventer, Gouda, Haarlem en Utrecht.

noodzakelijk is.²¹ De Signalenkaart Armoede is bedoeld voor eerste- en tweedelijns hulpverleners om signalen van armoede te herkennen en om er de juiste ondersteuning voor te vinden.²² Ook in Handreiking signaleren van geldzorgen worden verschillende aanwijzingen gegeven waar professionals op kunnen letten: statistische signalen (risicogroepen zoals werklozen), signalen direct gerelateerd aan geld (bv. U-pas hebben) en indirecte signalen (geen werkende deurbel). Het gaat ook om sociale signalen (niet weg op of vakantie, geen verjaardagen vieren of weinig sociale contacten), signalen gedrag (ruzies, conflicten, stress) of signalen verzorging (onfrisse lichaamsgeur of onverzorgd huis). De volgende signalen zijn specifiek gericht op armoede bij kinderen:

- Geen kinderfeestjes.
- Geen lidmaatschap van clubs.
- Geen vriendje mee naar huis.
- Gepest worden.
- Niet deelnemen aan schoolactiviteiten/ schoolreisjes.
- Geen eten bij de pause.
- Zonder ontbijt naar school.
- Slaperig.
- Geen passende kleding/schoenen.
- Nooit op vakantie.
- Ontbrekende schoolmiddelen (Madern en van der Meulen, 2019).

Vroegsignalering van schulden

Vroegsignalering is een outreachende benadering van schuldhulpverlening. Hierbij worden signalen op basis van meldingen over betaalachterstanden van vaste lasten (huur, ziektekostenverzekering en nutsvoorzieningen) verzameld. Daarnaast laten sommige gemeenten ook meldingen doen van achterstanden van debiteuren van de sociale dienst, gemeentelijke incasso en/of gemeentelijke belastingen. Op grond hiervan wordt in het kader van vroegsignalering ongevraagd een hulpaanbod gedaan. Er zijn vier vormen van vroegsignalering. Vroegsignalering kan bestaan uit gestructureerde en systematische verwijzing naar de reguliere schuldhulpverlening, waarbij burgers na de verwijzing zelf het initiatief nemen om zich te melden bij de schuldhulpverlening. Maar het komt ook voor dat gemeenten gegevens verzamelen over burgers die mogelijk (dreigende) problematische schulden hebben, waarna de gemeente bepaalt of en hoe zij deze burgers benadert met een hulpaanbod. Bij vroegsignalering werken meerdere partijen samen: naast de gemeente als uitvoerder van de Wet gemeente schuldhulpverlener, een eventuele externe uitvoerder en een extern meldpunt, de crediteuren en maatschappelijke organisaties waarnaar verwezen kan worden voor verdere hulpverlening (Bommeljé en Van Alebee, 2018; Odekerken, 2018).

Gemeenten ontwikkelen hun eigen aanpak van vroegsignalering. Eerder werd al beschreven hoe vroegsignalering in de gemeente Utrecht vorm krijgt. In de gemeente Amsterdam bestaat de aanpak Vroeg Eropaf, waarbij medewerkers van de uitvoeringsorganisaties maatschappelijke dienstverlening op huisbezoek gaan bij mensen met een huurachterstand. In Deventer zijn maatschappelijke partners schuldensensitief en is er een duidelijke verwijzingsstructuur naar schuldhulpverlening. In Helmond leggen wooncorporaties huisbezoeken af om huurachterstanden op te lossen. Acht kopgroepen hebben bij het ontwikkelen van vroegsignalering de krachten gebundeld: Nijmegen, Arnhem, Zwolle, Leeuwarden, Almere, Rotterdam, Zoetermeer en Den Bosch. De werkwijze van de acht kopgemeenten is als volgt. De gemeente maakt afspraken met de crediteuren over het melden van recente betalingsachterstanden. Met de melder wordt een afspraak gemaakt over de doorlooptijd van melding tot huisbezoek en over hervatting van de betaling door de betreffende burger. Doorgaans is dat 1 tot 2 maanden. Gedurende die tijd stoppen de crediteuren in de meeste gevallen met hun incassoactiviteiten (Bommeljé en Van Alebee, 2018).

²¹ www.mesis.nu.

²² www.signalerenarmoede.nl.

Mobility mentoring en motiverende gespreksvoering

Arbeidsparticipatie en/of het verwerven van een (hoger) inkomen kan op langere termijn tot vermindering van de schaarste leiden. De daarvoor benodigde inspanningen leveren echter op korte termijn geen oplossing voor de schaarste op, integendeel: veelal doen deze inspanningen juist een extra beroep op de bandbreedte, die door stress juist gereduceerd is. Interventies die bandbreedte vrijmaken creëren weer ruimte voor zaken als het zoeken naar werk. Veel programma's gericht op armoedebestrijding vragen juist veel van deelnemers, variërend van uitgebreide trainingen met voorbereidende werkzaamheden tot voorwaarden ten aanzien van het aanleveren van allerlei informatie om het recht op voorzieningen te kunnen vaststellen. Om het doel van economische zelfredzaamheid te bereiken ondersteunen de *mobility mentors* het gezin om stappen in die richting te zetten. Daarbij leggen zij de gezinnen uit wat de effecten van stress op het dagelijks functioneren zijn. De gezinnen leren daarmee dat zij niet gedoemd zijn tot het doen van 'domme dingen', maar dat de omstandigheden daar een belangrijke verklaring voor zijn. Omstandigheden die zij, met de hulp van de mentoren, kunnen veranderen (Jungmann en Wesdorp, 2017).

Samen met het gezin maken de mentoren van Mobility Mentoring een samenhangend plan op verschillende levensdomeinen. Dit plan heet de brug naar zelfredzaamheid. Het schetst de weg uit armoede over een (metaforische) brug die wordt ondersteund door de vijf pijlers (de levensdomeinen gezinsstabiliteit, welzijn, financieel management, opleiding en carrière). Samen met het gezin stellen zij vast waar het gezin nu staat en maken zij doelactieplannen om de kloof tussen wens en werkelijkheid te overbruggen. Aan het bereiken van specifieke subdoelen zijn beloningen verbonden. De beloningen vangen voor een deel kosten op (zoals verhuizingen), maar helpen ook de gezinnen te motiveren voor stappen naar doelen die op de korte termijn nog niet tastbaar zijn. Sancties worden vermeden omdat die stressverhogend werken.

In de coaching van het gezin wordt de cognitieve belasting beperkt en langzaam opgevoerd. Dit betekent onder andere dat eenvoudig wordt gecommuniceerd, dat voorzieningen laagdrempelig worden aangeboden, dat wordt gewerkt met to-do-lijstjes en stappenplannen, dat afspraken in herinnering worden gebracht en dat rekening wordt gehouden met terugval. Ook stellen de mentoren vragen die de gezinnen zichzelf niet (meer) gewend zijn te stellen. Zo helpen zij de gezinnen hun ad hoc crisismanagement om te buigen in doelgericht gedrag voor de langere termijn en laten zij hen de cognitieve capaciteiten die daarvoor nodig zijn oefenen en ontwikkelen (Jungmann en Wesdorp, 2017).

Motiverende gespreksvoering is gericht op het ontwikkelen van motivatie van de cliënt door middel van verschillende gesprekstechnieken. Bijvoorbeeld door het investeren in de relatie met de client en kennis over hem of haar (Van Geuns e.a., 2019). Motiverende gespreksvoering is gebaseerd op vijf principes zoals de houding van de hulpverlener is acceptierend en de hulpverlener ziet weerstand als signaal om van strategie te veranderen (Bartelink, 2013).

Om armoede en schulden bespreekbaar te maken, worden ook de volgende adviezen gegeven: normaliseren van de situatie, weerstand op voorhand erkennen en begrip tonen, open vragen, vertrouwelijkheid benadrukken, reden van verzoek aangeven ('We horen vaker van mensen die ...' of 'Mag ik vragen hoe dat voor jou is?'), oppikken en benoemen van aanknopingspunten in gesprek en fysieke signalen bespreken (Madern en van der Meulen, 2019).

Organisaties zetten zich steeds vaker in om stress-sensitief te werken. Dit betekent dat er aandacht is voor de chronische stress die mensen ervaren die in armoede leven en schulden hebben. Het concept is nog volop in ontwikkeling. Verschillende aanpakken vallen onder stress-sensitief werken zoals psycho-educatie. Psycho-educatie houdt in dat professionals zich richten op de bewustwording bij cliënten hoe chronische stress hun doenvermogen kan ondermijnen. Vervolgens worden strategieën uitgewerkt (Van Geuns e.a., 2019). Specifiek betekent dit dat het begrijpen van de impact van stress een brug kan slaan tussen het (model)gedrag dat van mensen wordt verwacht en de door stress negatief beïnvloede mogelijkheden die ze daartoe hebben (Jungmann e.a., 2020).

Opvoedingsondersteuning

Onderzoek van het Nederlands Jeugdinstituut (2015) toont aan dat veilige gehechtheid, de basis voor een goede ontwikkeling voor kinderen tot ongeveer 4 jaar, in arme gezinnen onder druk staat. Het is dus van groot

belang om aandacht te besteden aan opvoedingsondersteuning van (jonge) ouders. Dat gebeurt onder andere via veel Centra voor Jeugd en Gezin en via OKT's waar reguliere opvoedingsondersteuning geboden wordt. Opvoedingsondersteuning wordt ook geboden door welzijnsorganisaties, brede scholen en organisaties die in de wijk activiteiten opzetten. Zo zijn er scholen in achterstandswijken die zogenaamde Ouderkamers huisvesten, waar ouders ondersteuning vinden op diverse thema's als taallessen, gezondheidsvoorlichting, omgaan met lastig gedrag en financiële zaken. Een kenmerk van de opvoedingsondersteuning is dat financiële kwesties vaak een afgeleide is van de opvoedingsvragen, financiële uitdagingen blijken daar vaak onder te liggen (socialealliantie.nl; NJi, 2015).

Interventies gericht op verbreden (materiële) mogelijkheden

In 2013 adviseerde de Kinderombudsman om gemeentelijk armoedebelief te ontwikkelen, waarin hulp direct ten goede komt aan kinderen. Dit kan met een kindpakket: een pakket dat de meest noodzakelijke behoeften bevat, aangevuld met zaken om mee te kunnen doen in de samenleving. (De Kinderombudsman, 2013). Veel gemeenten hebben dit advies opgevolgd en hebben een kindpakket of zijn bezig met die te ontwikkelen. Hierbij wordt veelal gewerkt met en gebundeld wat reeds aanwezig is in de gemeente. Voorzieningen voor kinderen en gezinnen in armoede zijn onder andere de voedselbank, de kledingbank, stichting leergeld, het jeugdcultuurfonds en het jeugdsportfonds. Ook is in een veel gemeenten een pas met krediet of een kortingspas beschikbaar voor armlastige gezinnen, zoals de U-pas in Utrecht of de Ooievaarspas in Den Haag.

In Utrecht is er naast de U-pas ook een fonds speciaal gericht op jongeren. Het Jongerenfonds ondersteunt jongeren bij het aflossen van hun schulden. Schulden veroorzaken veel stress en dat maakt het moeilijk om bezig te zijn met de toekomst. Het Jongerenfonds helpt jongeren hun financiën weer op orde te krijgen, zodat zij weer verder kunnen met hun studie, het zoeken naar een baan of andere dagbesteding. Hiervoor verstrekt het fonds leningen en koopt hiermee de schulden van de jongeren bij de schuldeisers af.²³

Empowerment en de rol van sociale professionals

Daarnaast zijn er nog allerlei interventies die aandacht besteden aan empowerment. Een speciale rol is hier weggelegd voor sociale professionals. Het gaat dan bijvoorbeeld om:

- Versterken van psychologisch kapitaal (versterken van veerkracht, ontwikkelen van vaardigheden, zelfvertrouwen, zelfbewustzijn, stimuleren van maatschappelijke participatie en het actief opzoeken van mensen om mensen uit hun sociale isolement te halen).
- Vergroten van sociaal kapitaal (steun, familie, vrienden of burens, lotgenoten contact bevorderen, sociale infrastructuur in de buurt, inzet buddy's/maatjes).
- Vergroten van maatschappelijk kapitaal (informele vormen van cliëntenparticipatie zoals burgerraden werken met persona's, digitale panels en online communities).
- Investeren in economisch kapitaal (arbeid, opleiding) (Omlo, 2016).

Andere interventies zijn bijvoorbeeld gebaseerd op het vergroten van bewustwording om met geld om te leren gaan. MoneyWays is een peer education-programma dat wordt aangeboden op scholen voor voortgezet- en beroepsonderwijs. Het programma beoogt jongeren te stimuleren tot bewust omgaan met geld om daarmee financiële problemen te voorkomen (Van der Klein e.a., 2019).

Bovendien wordt steeds vaker gebruik gemaakt van de inzet van ervaringsdeskundigen bij het oplossen van armoede en schulden (Bunt en Odekerken, 2019, Oudenampsen, 2012). Zij zouden door hun ervaringen en perspectief nauwe aansluiting kunnen vinden bij de leefwereld van gezinnen en kinderen. Lopend onderzoek brengt de werkzame elementen in beeld (zoals eerder genoemd het NWA Programma Schulden en Armoede).

²³ <https://zorgprofessionals.utrecht.nl/rondkomen-en-schuldenvrij/jongerenfonds>.

6. Uitkomsten kwalitatief verkennend onderzoek

Om meer aanknopingspunten te hebben voor het maken van de vertaalslag naar de praktijk hebben drie interviews plaatsgevonden met jeugdprofessionals van Lokalis, daarnaast zijn twee jeugdprofessionals van de JGZ en drie jeugdprofessionals van Youké geïnterviewd. In deze sectie van het rapport wordt weergegeven welke ideeën zij hebben over de problematiek van armoede en schulden, en wat nodig is om mensen te ondersteunen. Dit hoofdstuk geeft het perspectief van de jeugdprofessionals weer.

6.1. Armoede en schulden bij gezinnen en kinderen

In deze eerste paragraaf vertellen de jeugdprofessionals over wat zij in de praktijk meemaken en zien op het terrein van armoede en schulden bij gezinnen en kinderen.

Armoede, keuzes en opvoeding

De drie jeugdprofessionals van Lokalis geven aan dat er verschillende oorzaken zijn van armoede in gezinnen. Naast dat mensen weinig middelen tot hun beschikking hebben, is er vaak ook sprake van inefficiëntie in inzet van middelen. Mensen maken ongelukkige keuzes waar ze geld aan uitgeven. Deze problematiek kan veelal breder worden getrokken: het oplossingsvermogen van mensen is vaak beperkt. Dit slaat op financiën, maar ook op scholing van het kind of een tandartsbezoek. Armoede is een complex probleem en hangt met alles samen. *“Armoede op zich staat niet alleen”.*

De jeugdprofessionals van Youké en de JGZ onderschrijven dit en geven daarbij ook aan dat het in veel gevallen gaat om gezinnen die weinig steun hebben en niet over grote netwerken beschikken. Daarmee ontbreekt het aan een vangnet op financieel gebied.

Ook wordt gesignaleerd dat gezinnen in een vicieuze cirkel terechtkomen. Een voorbeeld dat wordt genoemd is: als er psychische problemen zijn bij een van de ouders (dit kan te maken hebben met het verleden of met het hier en nu) ze daar niet goed zelf uitkomen. *“Als het goed gaat in hun hoofd, dan kan ik me voorstellen dat ze weer dingen kunnen oppakken. Waardoor je ook meer geld kun genereren”.*

Schaamte en taboe

De jeugdprofessionals van Youké en de JGZ geven aan dat als er armoede problematiek speelt, ouders goed zijn in het verbloemen. Als professionals kunnen zij armoede zien aan het gedrag van het kind, de ouders of de situatie thuis. Er worden voorbeelden genoemd van mensen met vermijdingsgedrag. Door jeugdprofessionals van Lokalis wordt benoemd dat armoede voor sommige gezinnen een vanzelfsprekendheid is geworden. *“Het is een vanzelfsprekendheid geworden ‘sporten kunnen we niet’, mensen leggen zich al neer bij een bepaalde norm dat ze ergens niet aan deel kunnen nemen.”*

Daarbij wordt opgemerkt dat voorheen veelal werd gedacht dat armoede vooral betrekking heeft op mensen met een lage sociale status. Dat is niet het geval, het treft ook gezinnen met een middeninkomen die bijvoorbeeld nog maar net alle rekeningen kunnen betalen. Ze hebben weliswaar geen schulden, maar leven wel in armoede.

“Gezinnen die al jaren van minimum aan het overleven zijn en die eigenlijk in de armoede leven en die dat doen vanuit hun overlevingsgedrag. Die leggen dat niet direct op tafel, maar het is wel gaande.”

Mensen schamen zich ervoor, het is nog steeds een taboe. *“Schaamte, die is er soms wel. Soms als je iemand al heel lang begeleidt, dan kom je er pas na een half jaar achter dat er schulden zijn.”*

De laatste jaren zien de jeugdprofessionals ook dat steeds meer werkenden in armoede terechtkomen. Hoewel dit een doelgroep is waarbij schaamte ook een rol speelt (en het lastiger signaleren ervan door jeugdprofessionals), blijkt dat door de komst van deze groep de problematiek wel gemakkelijker te bespreken is. *“Die kunnen het probleem ook meer verwoorden”.*

Soms speelt het ook mee dat gezinnen met schulden het liefst niet alles uit handen willen geven. Ze vinden het vreselijk om de regie van het geld kwijt te raken en ze willen dat vasthouden waardoor het probleem in stand blijft. Dit speelt dan een belangrijke rol bij het niet ter sprake brengen in plaats van alleen de schaamte.

Klachten en spanningen

Door de jeugdprofessionals van Youké en de JGZ wordt genoemd dat armoede en schulden vaak veel spanning en zorgen met zich meebrengen.

Ouders hebben niet altijd voldoende aandacht voor hun kind vanwege de geldzorgen. Geldzorgen gaan vervolgens weer gepaard met andere zorgen. Ouders zijn vaak minder beschikbaar voor hun kind en vertonen struisvogelpolitiek, blijven soms dagen in bed liggen. Zorgen van ouders kunnen gaan om bijvoorbeeld huisvesting, eten en psychische problemen. *“Ouders lijden eronder en daarmee de kinderen ook”.*

Kinderen moeten vaak al jong de ouders ondersteunen of kunnen jong mantelzorger zijn. Daardoor hebben kinderen soms ook weinig ‘kindervrijtijd’.

Door de jeugdprofessionals wordt waargenomen dat aan armoede gerelateerde klachten bij ouders veel voorkomen: hoofdpijn, buikpijn, somberheid, wanhoop, passieve houding door onvermogen. Kinderen nemen dit gedrag soms ook over.

Een van de jeugdprofessionals van Youké gaf aan dat zij ziet dat het in sommige gezinnen in de zomer vaak beter gaat dan in de winter. In de zomer kunnen de kinderen naar buiten. Dat kost geen geld en brengt binnen minder spanning met zich mee.

Gebruik maken van basisvoorzieningen

Er wordt aangegeven dat door mensen die in armoede leven niet optimaal gebruik gemaakt wordt van voorzieningen. Ze weten niet welke voorzieningen er zijn of waar ze bijvoorbeeld voor in aanmerking kunnen komen. Een jeugdprofessional van Lokalis benadrukt dat bij gezinnen die in armoede leven de tandverzorging een probleem is. Vanuit de basisverzekering kunnen kinderen tot 18 jaar gratis naar de tandarts, maar dat gebeurt niet. Gezinnen doen niet adequaat wat nodig is (bv. jaarlijkse controles).

Door de geïnterviewden van Youké wordt genoemd dat psychische hulp noodzakelijk is in sommige gezinnen om armoede te kunnen doorbreken, maar er is soms geen geld voor therapie.

“Dat vind ik pure armoede, dat je er niet sterker van kan worden, niet kan verwerken om er een betere moeder van te worden”.

Materieel en sociaal gebrek

Kinderen die in armoede opgroeien worden geconfronteerd met het ontbreken van spullen die andere kinderen wel hebben, zoals een fiets of een laptop. Ook kunnen zij dingen niet die andere kinderen wel kunnen, zoals sporten.

Als een ouder veel spanning en stress ervaart, dan heeft dat effect op alles in de omgeving, dus ook op kinderen. De hulpverlening in het gezin is gericht op impact van de situatie in het gezin en op de ouder. Vragen die daarbij gesteld worden: Is er nog meer? Heb je nog een leven buiten deze zorgen? Komt er een vakantie aan? Wie heb je in je netwerk? Het doel is om meer mogelijkheden en perspectief te bieden. Waar de jeugdprofessional vaak tegen aanloopt, is een te beperkt netwerk en schaamte om te vragen. De uitdaging van de jeugdprofessional is om de mogelijkheden voor een gezin te onderzoeken. Ze zien hier wel een rol voor zichzelf weggelegd om armoede en al dan niet het hebben van schulden met ouders te bespreken.

Kinderen gaan naar school, dus hebben daar ook sociale contacten. Toch is ook voor kinderen isolement het grootste gevaar. Afhankelijk van de plek waar ze wonen, hebben ze buiten school weinig. Soms is er geen plek waar kinderen naar buiten kunnen gaan. Ouders moeten mee om naar buiten te gaan of ze kiezen er vaak voor om binnen te blijven. Clubjes of sport zijn er niet altijd. Het idee dat ‘je niet mee doet’ is wat mensen vaak teruggeven. *“Je staat een beetje langs de zijlijn. De impact van het geld is groot”.*

Ook bij Lokalis zien de jeugdprofessionals vaak heftige gevolgen die armoede heeft op het leven van kinderen. *“Het is veel meer een integraal probleem dan alleen maar het gebrek aan middelen. Kinderen ontwikkelen een slecht zelfbeeld, ze kunnen niet meekomen met andere kinderen, bv. ze kunnen geen speelgoed hebben of andere kleding. Je ziet dat deze kinderen geen vriendjes meenemen naar huis om te spelen. Dat ze niet deelnemen aan sport of andere bezigheden.”*

Als het gaat om gezondheid zijn er weinig gezinnen waarin echt geen eten is. Het zit meer in ongezonde gewoonten: bijvoorbeeld ouders die veel roken, weinig bewegen of ongezond eten.

6.2. Professionele ondersteuning van gezinnen in armoedesituaties

De jeugdprofessionals geven aan dat Utrecht best ver is in het bestrijden van armoede en schulden en er al veel wordt gedaan voor gezinnen en jongeren. Ze geven ook aan dat een aantal aspecten verbetering behoeft:

Kwetsbare jongeren

Kwetsbare jongeren die qua psychische gesteldheid of niveau niet kunnen mee komen in de samenleving worden niet altijd adequaat geholpen. Sommige van deze jongeren hebben schulden opgebouwd en hebben geen inkomen. Via de dienst werk & inkomen (W&I) komen zij in een regulier traject voor alle jongeren tot 27 jaar terecht, dat erop gericht is werk te vinden. Niet alle kwetsbare jongeren zijn echter in staat om een baan te vinden of te behouden. Dit leidt tot veel langdurige trajecten, onbegrip en frustratie. Bij aanmelding is het van belang om te kijken of een jongere in staat is om te werken. Indien dit een brug te ver is werkt druk daarop juist averechts en is het goed als naar andere doelen toe kan worden gewerkt. Ook de overgang van 18- naar 18 is een belangrijk aandachtspunt.

Zzp-ers

Het aanbod is niet laagdrempelig voor zzp-ers. Het is ook niet altijd duidelijk welk aanbod bij groepen mensen past, zeker als zij wel zzp-er zijn maar onder de norm vallen en onvoldoende inkomen hebben.

Voorzieningen voor mensen in armoede

Voorzieningen voor arme mensen worden onderbenut of leveren niet voldoende op. Er wordt te weinig gebruik gemaakt van voedselbanken en kledingbanken. Het tegoed op de U-pas is beperkt en kunnen gezinnen maar één keer uitgeven. Bij een keuze voor bijvoorbeeld een fiets kan contributie voor voetbal in het gedrang komen. Er is een groep gezinnen waarvoor meer nodig is. Niet altijd weet iedere jeugdprofessional ook welke voorzieningen er zijn of worden de gezinnen hierop gewezen.

Vervolgens is met jeugdprofessionals gesproken over wat zij op dit moment doen om schulden en armoede bespreekbaar te maken en wat knelpunten maar ook mogelijke oplossingen in de praktijk zijn.

Kennis over geld en financiën onder jeugdprofessionals en in de organisatie

Jeugdprofessionals voelen zich vaak niet voldoende toegerust om mensen te begeleiden bij geldproblemen en schulden. Ze zijn kundig in coachen en gedragsverandering maar voelen zich niet de expert op het gebied van financiën. Er is behoefte bij jeugdprofessionals aan kennis over geld en financiën. Sommige collega's voelen zich er niet zeker in, ze voelen zich niet de expert, maar coachen, gedragsverandering is juist bij uitstek wat we doen. Ze vinden het belangrijk om de vanzelfsprekendheid, om het bespreekbaar te maken, te brengen. Jeugdprofessionals doen er zelf een beetje moeilijk over. Er is nog teveel onhandigheid om het over schulden te hebben. Een jeugdprofessional wijst bijvoorbeeld op het boekje 'De eindjes aan elkaar knopen', "zorg ervoor dat mensen dit kennen". Bij Lokalis was een tijdje geleden een cursus georganiseerd maar die was volgens jeugdprofessionals nog vrij algemeen. De laatste tijd staat het thema wel wat meer op de kaart, bijvoorbeeld ook door het project de City Deal Inclusieve Stad waar ze mee in aanraking komen.

De jeugdprofessionals van Youké geven aan dat ze niet weten of er binnen hun organisatie een visie of beleid is op het gebied van armoede. Er is momenteel, bij hun weten, geen scholingsaanbod op dit thema. Vaak gebruiken ze hun eigen netwerk om kennis op dit gebied te vergoten. Vanuit de gemeente is er wel aanbod (bijvoorbeeld bijeenkomsten van KUS).

De indruk van de jeugdprofessionals is dat niet iedereen nog voldoende signalen van armoede kan herkennen. *“Die impact is enorm! Het zou wel vaker een onderwerp moeten zijn. Je kunt niet altijd iets doen aan armoede, maar wel iets doen met de impact.”*

Vanuit de JGZ wordt aangegeven dat armoede een belangrijk thema is in de gemeente en dus ook binnen de JGZ, maar dat nog niet iedereen zich voldoende bekwaam voelt om hier ook mee aan de slag te gaan in de praktijk. Uitdaging ligt ook nog bij het integraal werken in de wijk en met andere disciplines (zoals huisartsen of scholen) kennis delen.

Praten over armoede

Er zijn gezinnen die al jaren van het minimum leven en dat niet direct op tafel leggen. Het is voor hulpverleners zaak niet te wachten totdat mensen armoede zelf aankaarten maar het bespreekbaar te maken. Maar praten over armoede is voor veel jeugdprofessionals moeilijk. De gesproken jeugdprofessionals vinden dat praten over armoede (weer) vanzelfsprekend moet worden. Eén van de jeugdprofessionals geeft ook handvatten voor de manier waarop dat wél kan: concreet en met oplossingen. Hang het gesprek op aan concrete uitspraken over gebrek, bijvoorbeeld geen fiets hebben, geen geld voor contributie of niet op vakantie gaan. Vraag daarop door en bied al snel oplossing(s)richting(en) door bijvoorbeeld Stichting Leergeld of de U-pas naar voren te schuiven. Mensen praten niet graag over de dingen die ze niet kunnen betalen, maar wel over wat ze kunnen doen bij Stichting Leergeld of met de U-pas, maak daar gebruik van. De jeugdprofessionals geven voorbeelden van vragenlijsten (bijv. gespreksprotocol samen starten) die handvatten bieden om in gesprek te gaan over armoede.

Wanneer het niet vanzelf ter sprake komt, dan zijn er wel genoeg signalen die voor sommige jeugdprofessionals duidelijk zijn. Het komt bijvoorbeeld terzijde langs of ze zien dat een gezin nooit op vakantie gaat, oude kleren draagt etc. Bij jeugdprofessionals zijn verschillende aanpakken en inzichten in wat werkt. Daarnaast zijn ze ook zoekende en weten ze niet altijd hoe ze armoede adequaat ter sprake kunnen brengen. Dergelijke (vaak ook subtiele) signalen zijn niet voor alle collega jeugdprofessionals duidelijk.

De jeugdprofessionals van Lokalis geven aan wel bewust naar armoede en of schulden te vragen en doen dat op een indirecte manier. *“Je vraagt het wel, maar niet zo direct. Wel vraag je bijvoorbeeld: wat gaan jullie doen (bv. tijdens feestdagen of schoolvakanties)? Hoe sta je in het leven en is er ook ruimte om iets leuks te doen?”* Veelal komt het dan vanzelf in een lopend gesprek naar voren. Het vergt ook tijd en investering vanuit de kant van de jeugdprofessionals *“Waarom maak je die keuze en welke afweging maak je daarin?”* Het is niet een kwestie van een of twee gesprekken en dat je dan weet wat er aan de hand is. Ze merken wel dat sommige collega's bijvoorbeeld wel vragen *“kunnen jullie financieel rondkomen?”* en dat dit geen effectieve manier is om het ook echt te weten te komen. Soms antwoorden mensen dan met “ja” en daar blijft het dan bij en is er vervolgens geen reden om door te vragen.

Een belangrijk knelpunt om tijd en energie te investeren in het aanpakken van schulden en armoede, is het huidige organisatieklimaat. Door de ingewikkeldheid van de transitie wordt de druk hoger en aan jeugdprofessionals wordt gevraagd wat hun caseload is. *“Je ziet nu een beweging die mogelijk gaat leiden naar een situatie waarin iedereen een gemiddelde caseload moet halen, dan vrees ik weer dat het ook ten koste gaat van andere soort gezinnen. Dat je letterlijk geen ruimte voelt om de vraag die ergens achter ligt nog te kunnen vragen.”*

Jeugdprofessionals van Youké en JGZ geven aan dat praten over oplossingen ook beter is dan te benadrukken dat mensen iets fout hebben gedaan.

Hoe maak je dat bespreekbaar? Zo eerlijk mogelijk en vooral niet spannend doen. Dus niet: *“ik heb het gevoel dat je weer hebt gedronken.”* Zonder een groot oordeel. Vertrouwen en continuïteit in de gezinnen zijn daarvoor van belang. Je moet durven het ter sprake te brengen, maar daarbij is wel van belang dat je je daar bekwaam in voelt, kunt doorvragen en de tijd ervoor neemt.

Schaamte kan het bespreekbaar maken van armoede in de weg zitten: *“als een ander het maar niet te weten komt”*. En als in het verleden hulp die niet aangesloten heeft, dan is er soms ook geen vertrouwen in professionals. Er zit vaak ook een bepaalde trots. Een voorbeeld wordt gegeven van een moeder die vertelde dat ze er altijd voor zorgde dat het niet zichtbaar was; dus haar kinderen zien er netjes uit. Vaak als de nood heel hoog is, kunnen mensen er ineens heel open over worden.

Vanuit de JGZ wordt aangegeven dat ouders het soms ook niet weten hoe ze er met hun kind over kunnen praten. Als er zorgen zijn over geld en ziekte: wat past bij het kind op verschillende leeftijden? Hoe praat je erover? Vanuit de JGZ kun je daarbij helpen, hoe doe je dat? Kinderen zijn sensitief. Ouders ontzien het kind, maar ze hebben het wel op de radar en krijgen dan klachten. We hebben het er nooit over maar je kind heeft het in de gaten. Zit soms in de generaties of de cultuur dat je over bepaalde dingen niet spreekt.

Jongeren praten zelf lang niet altijd over armoede. Ze willen vooral gehoord en gezien worden door ouders. De jeugdprofessionals van Youké geven aan dat ze zich afvragen of jongeren het altijd door hebben dat ze opgroeien in armoede. *“Als je liefde en een warm nest hebt en je eet drie keer per week brood, dan maakt het niet zoveel uit”*. Er is vaak ook sprake van gewenning.

Schulden en opvoedingsondersteuning

Armoede en schuldenproblematiek in hun werk de juiste plek geven, blijkt voor de jeugdprofessionals een uitdaging te zijn. Eén van de jeugdprofessionals geeft aan dat het werk van jeugdprofessionals uit meer dan schuldenproblematiek bestaat en dat jeugdprofessionals moeten bewaken dat er niet te veel aandacht naar uitgaat. De andere jeugdprofessional vindt juist dat collega's te veel gericht zijn op opvoedingsondersteuning en niet genoeg doorvragen op armoede en schulden. Het is gewenst dat wordt nagedacht over de verbinding tussen financiële ondersteuning en opvoedingsondersteuning (zie hierna ook integrale aanpak). Het is namelijk wél de taak van jeugdprofessionals dat ouders voldoende oog hebben voor wat armoede doet met hun kind.

Een van de doelen van de hulpverlening van Youké is ouders in hun kracht zetten. Ouders leren ervaren dat het goed genoeg is. Kinderen laten heel goed zien, als het goed gaat. Bijvoorbeeld in groepsbijeenkomsten zien ouders hoe andere ouders het doen. Netwerken kunnen daarmee versterkt worden.

In de ondersteuning in de gezinnen is het van belang dat ouders ontdekken dat ze invloed kunnen krijgen op de opvoedingssituatie. Invloed op schulden is niet altijd aanwezig. *“Ouders zeggen vaak: het maakt niet uit wat ik doe, maar het maakt veel uit! Soms is het klein..”*

Integrale aanpak (leefwereld versus systeemwereld)

In het huidige systeem staan de domeinen nog te veel los van elkaar waarbij jeugdprofessionals en bijvoorbeeld schuldhulpverleners nog teveel vanuit hun eigen wereld werken. Jeugdprofessionals werken voor opvoedingsvraagstukken en schuldhulpverleners voor schulden. Alleen als duidelijk is dat er schulden zijn, dan heeft de gemeente trajectbegeleiders die de jeugdprofessionals van de buurtteams kunnen inschakelen.

Er ontbreekt nu nog een integrale aanpak waarbij armoede gezien wordt als onderdeel van een complex geheel waar juist ook opvoedingsvraagstukken mee samenhangen. Een jeugdprofessional geeft aan dat aandacht besteden aan schulden in de praktijk soms wel lastig is: *“Het is voor ons wel zoeken. Vorige week hadden we bijvoorbeeld een gesprek gehad. Eigenlijk was het een verkapte intake voor de schuldhulpverlening. We namen een trajectbegeleider mee. Het hele gesprek ging over schulden, wat zijn mogelijkheden en hoe kan je daar instromen? Dan heb je weer het risico dat ze (gezinnen) weer in weerstand terechtkomen, de kans is dan groot dat we die klant ook verliezen. Wij doen meer dan alleen schulden. We zijn aan het worstelen. We moeten wel ons werk blijven doen waar we die rol kunnen spelen. Integrale hulp aanbieden.”* Een jeugdprofessional vertelt dat bijvoorbeeld op het moment dat er motivatie bij burgers ontbreekt of ze geen stappen willen zetten, ze de neiging hebben om het schuldenprobleem te parkeren en naar het opvoedvraagstuk te kijken. Financiële problemen kunnen dan als extra drempel worden gezien.

In de praktijk zijn er soms ook spanningen tussen de buurtteams en de schulddienstverlening. *“Schulddienstverlening zegt dan ‘jullie komen mensen met schulden tegen, maar jullie komen er niet uit en jullie sturen ze niet naar ons... We moeten ons wel verplaatsen in elkaars rollen, waarom dingen lopen zoals ze lopen en wat is helpend voor het gezin.’* De laatste tijd is er wel wat verbetering gekomen in de samenwerking tussen de buurtteams en de schulddienstverlening, doordat er wat kortere lijntjes zijn en er bijvoorbeeld ook bijeenkomsten met de schulddienstverlening zijn georganiseerd.

Door een jeugdprofessional van Lokalis wordt het belang van een integrale aanpak benadrukt. De problematiek bij kinderen is ernstig, kinderen die in armoede opgroeien, hebben geen aansluiting bij vriendjes, zijn geen lid van sportverenigingen en hier ligt ook vaak een toekomstige doelgroep die straks veel zorg nodig heeft. *“Het zijn kinderen die je in allerlei lijstjes weer tegen gaat komen”*. Als jeugdprofessional zou hij graag meer middelen

willen krijgen om meer maatwerk te kunnen leveren bijvoorbeeld om latere ontsporing (vroegtijdig) te kunnen voorkomen. *“Bijvoorbeeld door ze vaardigheden te leren die ten goede komen voor de rest van hun toekomst, het raakt zo veel andere leefdomeinen, dat je daar meer op moet investeren”.*

Kijken naar mensen en maatwerk creëren

Cijfers over armoede en schulden hebben beperkte zeggingskracht. Naast de middelen die mensen hebben, is het ook van belang hoe mensen met de middelen die ze tot hun beschikking hebben omgaan. Dit zie je niet zo snel terug in de cijfers. Het is van belang te kijken naar hoe mensen leven, wat mensen willen, zelf al doen en kunnen en maatwerk te creëren door hierop aan te sluiten.

De professionals zien ook een verschuiving in de beeldvorming ten opzichte van gezinnen en kinderen die in armoede leven. *“Vroeger werd gezegd “ze zijn zorgmijndend en ze zitten in de overleefstand”, toen hadden we niet gezegd “de stressfactor is zo hoog”. Nu noemen we dat. Eerst was vooral de neiging om het eerst bij de mensen zelf neer te leggen.”*

Het is volgens jeugdprofessionals in de buurtteams ook belangrijk om bij de samenstelling van de teams rekening ermee te houden dat er jeugdprofessionals zijn die affiniteit hebben met schuldenproblematiek of multiprobleem-gezinnen. Bij sommige collega's is nog steeds het perspectief dat schulden iemands eigen schuld zijn. Ze zien het als rationaal iets. *“Soms heb je collega's die de neiging hebben om te denken: iedereen heeft zelf beschikkingsrecht en keuzes. Die kijken er op een andere manier naar. Terwijl je zo kijkt, dat is wel zo, maar als je aan de achterkant kijkt, dan doen mensen niet zomaar wat ze doen. Soms zie ik wel bij mijn collega's, ze kijken alleen maar naar de façade vanuit het fenomeen schulden. En om het echt te kunnen snappen moet je echt samen met gezinnen ruimte creëren om daar diep op in te gaan.”*

De jeugdprofessionals van Youké geven aan dat er veel meer begrip moet zijn voor gezinnen die in armoede leven en bijvoorbeeld de keuzes die deze mensen maken. Ouders kunnen niet altijd een reële keuze maken. Het zou helpen als jeugdprofessionals meer begrip hebben voor het feit dat een deel van hersenen niet functioneert bij stressvolle situaties, zoals bij (de gevolgen van) armoede. Het effect van armoede moet veel meer 'ontschuldigd' worden. Niet meteen oordelen over de dingen die niet goed gaan. Ouders die in armoede leven zijn vaak al heel kwetsbaar.

Daarnaast moeten ouders ook bewust gemaakt worden van keuzes die ze maken en de consequenties daarvan met hen bespreken. Maar ook praktische hulp bieden, dus een tweesporenbeleid voeren.

Vanuit de JGZ wordt aangegeven dat er twee richtingen voor hulp zijn:

1. Praktische hulp: Voorzieningen/hulpbronnen, leefgeld. Dit aanbieden vanuit het systeem.
2. Leefwereld gezinnen/kinderen. In kaart brengen van competenties en capaciteiten van de gezinnen en werken aan empowerment.

7. Overstijgende reflecties, aanbevelingen en praktische tools en tips

In dit hoofdstuk worden allereerst enkele ontwikkelingen beschreven die na het onderzoek hebben plaatsgevonden. Vervolgens worden de overstijgende reflecties vanuit de bevindingen van het deskresearch en verkennende praktijkonderzoek gedeeld. Ten slotte worden aanbevelingen gedaan om (de gevolgen van) armoede en schuldenproblematiek die kinderen treft verder terug te dringen. Daarbij wordt ingegaan op de rol van de gemeenten en op de rol van uitvoerende organisaties, met name opvoedingsondersteuning en hulpverlening. Waar mogelijk presenteren wij enkele praktische adviezen voor jeugdprofessionals. De aanbevelingen betreffen zowel suggesties voor onderzoek als suggesties voor praktische (ontwerp)projecten. De aanbevelingen zijn gebaseerd op de literatuur maar hoofdzakelijk op de uitspraken van geïnterviewde jeugdprofessionals.

7.1. Nieuwe ontwikkelingen

Gedurende de looptijd van het onderzoek en tot aan het verschijnen van dit rapport, hebben bij Lokalis, JGZ en Youké verschillende ontwikkelingen plaatsgevonden. Het thema armoede en schulden bij kinderen krijgt steeds meer prioriteit. Lokalis brengt in samenwerking met de ArmoedeCoalitie Utrecht een Armoedekrant uit.¹ Ook hebben meerdere medewerkers de budgettraining gevolgd. Het gaat om een basisworkshop waar ook andere professionals zoals de JGZ aan deel kunnen nemen. Deze workshop wordt meerdere keren per jaar (gratis) aangeboden. Ook JGZ is actief met het thema bezig en alle JGZ-professionals hebben de workshop ‘Geldzorgen’ gevolgd. Bij Youké staat het onderwerp eveneens hoog op de agenda en een eerste stap zal zijn om aan te sluiten bij bestaande initiatieven. Verder wordt er momenteel in Lerende netwerken gesproken over het stimuleren van de onderlinge samenwerking. Het rapport heeft in zekere zin bijgedragen aan het vergroten van de bewustwording bij verschillende partijen zodat zij ook actief met het thema aan de slag gaan. Het is mooi om te zien dat de tijd niet stilstaat en dat er nieuwe initiatieven zijn en blijven ontstaan.

Helaas hebben we daarnaast niet alle ontwikkelingen in de samenleving in dit rapport mee kunnen nemen. We beseffen dat de huidige coronacrisis veel impact heeft op kinderen/gezinnen en tegelijkertijd veel van de jeugdprofessionals vraagt. Recente cijfers laten zien dat het risico op schulden toeneemt. Door COVID-19 groeit het aantal huishoudens met schuld in 2021 naar tussen de 1,5 en 2,6 miljoen; hiervan is 41% problematisch. Al bekende kwetsbare groepen zullen extra worden geraakt en verder in de financiële problemen raken (Deloitte en Schuldenlab, 2020). Een recessie is onvermijdelijk (CPB, 2020; SCP&CPB, 2020²⁴). Dit geeft ook weer een extra impuls aan het belang van een integrale aanpak van armoede en schulden bij kinderen.

7.2. Overstijgende reflecties

De verhalen van de jeugdprofessionals bevestigen voor een groot deel wat we weten vanuit de literatuur. Ook in Utrecht speelt de problematiek van armoede in gezinnen en krijgen jeugdprofessionals hiermee te maken. Er is echter geen duidelijk protocol hoe hiermee om te gaan en welke plek dit te geven in hun werk. Zichtbaar is dat individuele jeugdprofessionals daar eigen afwegingen en keuzes in maken. Daarin lopen zij tegen een aantal zaken aan.

Uit de interviewgesprekken kwam duidelijk het perspectief wat armoede betekent voor kinderen naar voren. Armoede staat veelal niet op zichzelf. Het is een complex probleem en niet gemakkelijk aan te pakken. In gezinnen is vaak meer aan de hand en in de vraag aan de jeugdprofessionals staat armoede zelden of niet altijd op de voorgrond. Aan het ontstaan van armoede kunnen verschillende factoren ten grondslag liggen en armoede heeft weer andere problemen tot gevolg. In gezinnen waarin sprake is van armoede spelen spanningen en zorgen. Ouders kunnen dusdanig door zorgen en stress in beslag worden genomen dat dit de opvoeding van kinderen beïnvloedt, omdat er minder tijd en aandacht voor hen is. Opvallend is dat in de gesprekken met jeugdprofessionals vooral aandacht is voor armoede als oorzaak van andere problemen en

²⁴ <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Kansrijk-armoedebeluid.pdf>.

minder voor de oorzaken van armoede. Risicofactoren als drank- en drugsgebruik van ouders worden bijvoorbeeld niet gemeld maar spelen mogelijk ook. Daarnaast spelen in gezinnen (kinder)mishandeling, verwaarlozing, problemen met werk en huisvesting. Door een opstapeling van problematiek kan de armoedeproblematiek aan het zicht onttrokken worden. Daarbij hebben jeugdprofessionals vanwege hun gerichtheid op de opvoedsituatie in een gezin minder de geneigdheid armoede op de agenda te zetten.

De vraag is in hoeverre voldoende wordt doorgevraagd om eventuele geld- en schuldenproblematiek boven tafel te krijgen. Het signaleren van armoede wordt als lastig ervaren, omdat er ouders vaak veel aan gelegen is om het juist te verbergen. Schaamte en het gegeven dat armoede in de taboesfeer verkeert, spelen hierin een rol. Daarnaast speelt ook dat in veel gezinnen geldgebrek 'normaal' is en er niet altijd een bewustzijn is dat het een oorsprong van andere problematiek is. Het gesprek hierover voeren vraagt van de jeugdprofessional naast een sensitiviteit voor het onderwerp, ook gespreksvaardigheden zoals goed doorvragen maar ook juist tussen de regels lezen en observeren. De jeugdprofessional heeft handvatten nodig om dit gesprek goed te voeren. Waar behoefte aan is een richtlijn of protocol in organisaties waar zij op kunnen varen: in welke gevallen vragen zij door over armoede, hoe doen ze dit? Op deze wijze wordt dit minder overgelaten aan de individuele afweging van jeugdprofessionals en wordt de handelingsverlegenheid rond het onderwerp doorbroken. Vervolgens is meer standaardisering in (vervolg)stappen gewenst. Daarbij is het bovenal van belang dat jeugdprofessionals sensitief zijn om armoede te herkennen en dat dit onderdeel is van hun mindset.

Niet alleen in organisaties maar ook tussen organisaties is onvoldoende helderheid in hoe het samenwerken in het tegengaan van armoede eruitziet. Een integrale aanpak waarbij armoede gezien wordt als onderdeel van een complex geheel en waarin je samen moet optrekken, ontbreekt nog. In het huidige systeem staan de domeinen nog te veel los van elkaar waarbij jeugdprofessionals en bijvoorbeeld schuldhulpverleners nog teveel vanuit hun eigen wereld werken. Het buurtteam, de schulddienstverlening, gespecialiseerde zorg, gezondheidszorg, financiële ondersteuning van de gemeente kunnen echter allen in verschillende stadia een rol spelen in één en dezelfde casus. Duidelijkheid over welke dienst wanneer in beeld komt en hoe professionals van verschillende diensten elkaar rond armoede- en schuldenproblematiek betrekken is gewenst. Door de buurtteams en de schulddienstverlening zijn al positieve stappen gezet in die richting, waarbij het ook helpt dat trajectbegeleiders van de schulddienstverlening bij de buurtteams inhuizig zijn. Hierdoor zijn de lijnen kort. Tegelijkertijd zien we ook dat er veel miscommunicatie over en weer is. Naast een duidelijkere routing en het elkaar (letterlijk) weten te vinden, is behoefte aan een gemeenschappelijke visie en taal rond kinderen en armoede.

Voorzieningen worden door mensen niet goed gevonden, daar zouden de jeugdprofessionals (nog verder) een rol in kunnen spelen. Daarbij hebben sommige mensen meer nodig dan een voorziening of regeling kan bieden. Soms is het nodig van meerdere voorzieningen gebruik te maken. Het vergt goede kennis van welke voorzieningen er zijn en ook de voorwaarde waaronder deze (in combinatie met elkaar) gebruikt kunnen worden. Websites als die van de Armoedecoalitie bieden al een aardig overzicht van wat er in Utrecht is aan regelingen en voorzieningen. Het is belangrijk dit goed onder de aandacht van jeugdprofessionals te brengen.

Buiten dat er aandacht is voor het onderscheid tussen hulpbronnen (welke voorzieningen zijn er voor wie en waarvoor) en de toegang hiertoe (weten mensen deze zelf of na verwijzing door een jeugdprofessional te vinden), spelen de competenties en capaciteiten van de ouders een belangrijke rol. Het gaat dan om empowerment (het vergroten van psychologisch, sociaal, maatschappelijk en economisch kapitaal). Het is van belang dat de hulp hier sterk op gericht is (competenties versterken) dat samengaat met het signaleren van armoede als onderdeel van een brede kijk op ontwikkeling. Dit zullen in de volgende paragraaf verder uitwerken.

7.3. Aanbevelingen

Tijdens dit verkennende onderzoek werd duidelijk dat het vraagstuk armoede en schulden en de rol die jeugdprofessionals daarbij kunnen én willen hebben erg leeft.

De ontwikkelingen in de samenleving vragen steeds meer van professionals die zich bezighouden met armoede en schulden. Concreet betekent dit dat steeds meer focus komt te liggen op voldoende kennis, vaardigheden en competenties. Wat doet armoede en schulden bijvoorbeeld met gezinnen en in het bijzonder met kinderen? Vanuit hier kunnen jeugdprofessionals toewerken naar concrete en praktische manieren om tijdens hun

alledaagse werk armoede en schulden bespreekbaar te maken en om armoede en schulden bij gezinnen en kinderen effectief en duurzaam aan te pakken.

In deze paragraaf worden achtereenvolgens enkele aanbevelingen gedaan.

Informatievoorziening en kennisdeling jeugdprofessionals

Door alle jeugdprofessionals wordt het belang aangegeven van voldoende informatie en kennis over de gevolgen van armoede en schulden voor gezinnen en kinderen. De wens is om (meer en diepgaande) kennis te hebben over dit thema zodat zij daar in hun alledaagse werk profijt van hebben. Momenteel wordt al meer gedaan op het terrein van interne scholing zoals de workshop budgettraining en geldzorgen waar de jeugdprofessionals van JGZ en Lokalis al aan deelnemen. Dat is een mooie ontwikkeling maar het is van belang dat alle organisaties waar jeugdprofessionals werkzaam zijn deze interne scholing krijgen (en zich ook blijven bijscholen). In de praktijk blijkt dat het zinvol is om informatie en kennis te vergaren/delen waarbij geput wordt uit de praktijk. Een aanbeveling is om als organisatie concreet hierop in te zetten bijvoorbeeld door het organiseren van bijeenkomsten en trainingen. Bijvoorbeeld door een kennissessie/lezing te organiseren over wat de gevolgen van armoede op kinderen zijn. Vaak nodigen organisaties experts uit die wat kunnen vertellen en om van hieruit een discussie en verandering op gang te brengen (dialoog). Zo'n bijeenkomst kan jeugdprofessionals inspireren en een bewustwordingsproces op gang brengen. Een andere concrete stap die we gaan zetten is dat de resultaten van dit rapport met de buurtteams, concreet de jeugdprofessionals zelf, wordt besproken. We gaan het gesprek met elkaar voeren. Het zou mooi zijn als dit ook kan binnen de andere organisaties. Belangrijk is daarbij dat armoede en schulden beschouwd worden als een breed fenomeen.

Praten met cliënten over armoede en schulden (praktische tools en tips)

Als opvoedingsondersteuners en hulpverleners over armoede en schulden willen praten, weten ze niet altijd hoe. Cliënten en hulpverleners kunnen worden betrokken bij onderzoek naar de wijze waarop je armoede het beste bespreekbaar kunt maken met cliënten. Hierbij kunnen ze aansluiten bij wetenschappelijke inzichten voor effectieve hulpverlening waarbij aandacht is voor gedragsbeïnvloeding (wat werkt, wat werkt niet) en empowerment (aandacht voor psychologisch, sociaal, maatschappelijk én economisch kapitaal). Het gaat bijvoorbeeld om het coachen, stress-sensitief werken, het vergroten van de eigenwaarde en het stimuleren van zelfvertrouwen.

Een aanbeveling is om deze inzichten te betrekken op het alledaagse werk van jeugdprofessionals door het ontwikkelen van effectieve methodieken/instrumenten (tools). Jeugdprofessionals geven aan hier behoefte aan te hebben. Dit kan bijvoorbeeld de vorm krijgen van een gesprekswijzer/gesprekskompas (bv. ook in een digitale app). Op landelijk niveau bestaat er al een app, maar zijn niet alle jeugdprofessionals hiervan op de hoogte. Bovendien hebben ze de wens uitgesproken dat het is toegepast op hun eigen werkcontext. Hier kunnen bijvoorbeeld de belangrijkste do's and don'ts worden opgenomen (zoals normaliseren van de situatie, vertrouwen benadrukken en fysieke signalen bespreken). Ook kan een lijst van signalen worden opgesteld waar deze jeugdprofessionals (in hun specifieke situatie) op kunnen letten.

Ook denken we aan een praatplaat of infographic waarbij armoede en schulden een integraal onderdeel van de opvoedondersteuning uitmaakt. De Hogeschool Utrecht heeft een praatplaat ontwikkeld maar daar zijn de jeugdprofessionals niet allemaal van op de hoogte. Daarbij is ook hier weer de wens dat het concreet is toegespitst op hun eigen werk (context). Deze praatplaat is een instrument specifiek voor jeugdprofessionals om in gesprek te gaan over armoede en schulden. Door deze plaat op tafel (met iconen/afbeeldingen) te leggen of bijvoorbeeld in de wachtkamer neer te leggen, kan het gesprek op een laagdrempelige manier worden aangegaan. Ook kan de huidige corona-crisis misschien een opstap zijn om financiële zaken bespreekbaar te maken (waarbij wordt aangegeven dat meerdere huishoudens in deze tijd financiële problemen ervaren).

Als illustratie kan hier bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van verschillende scenario's of casussen en openingszinnen. Belangrijk is dat het hier om een mensgerichte benadering gaat. Deze gesprekswijzer kan door middel van een workshop worden geïmplementeerd in de organisatie en door middel van een learning/aanvullende workshop worden herhaald om duurzaamheid te creëren. Er loopt momenteel een pilot

voor huisartsen in de gemeente Utrecht maar ook in Amsterdam, Nijmegen, Zwolle en Middelburg. Deze pilot kan mogelijk de basis zijn voor andere professionals.²⁵

In het traject Consulting Kids heeft de gemeente Utrecht al bij kinderen zelf opgehaald wat ervoor nodig is om geld(problemen) bespreekbaar te maken in de JGZ. Hierbij was er aandacht voor dat geld en geldproblemen lastig aan te snijden kan zijn en hoe je dat doorbreekt. Dit leverde verfrissende en praktische ideeën op (Kuipers, 2018):

- Financiën als één van de onderwerpen opnemen in een rad of een schijf, waarbij thema's in willekeurige volgorde worden besproken. Hiermee wordt het thema niet onnodig zwaar aangezet, maar is het een van de onderwerpen, dat op een vanzelfsprekende wijze aan bod komt.
- Volgens de kinderen moet het ook gewoon mogelijk zijn het wél aan te snijden. Dus ernaar vragen of een vraag over opnemen in de vragenlijst 0-18.
- Digitale ondersteuningsvormen gebruiken voor het in beeld brengen van alle problemen in een gezin.
- Middels creatieve en visuele manieren gezinnen zelf hun geldsituatie laten onderzoeken.
- Werk met de vraag: 'Als je gratis geld zou hebben, wat zou je daarmee doen?'
- Ook noemen kinderen dat het van belang is dat wordt geïnvesteerd in een prettige JGZ-ruimte, die vertrouwen uitstraalt en waar anonimiteit wordt gegarandeerd. Dus enerzijds investeren in een prettige ruimte met spellen en leuke aankleding. Anderzijds nadenken over de anonimiteit, bijvoorbeeld door gescheiden ruimten. Inmiddels loopt een pilot stress-sensitieve spreekkamers.

Deze ideeën kunnen verder verspreid worden naar allerlei verschillende organisaties waar jeugdprofessionals werkzaam zijn. Cruciaal hierbij is dat ervoor gezorgd wordt dat deze ideeën ook daadwerkelijk terecht komen bij de uitvoerders (de jeugdprofessionals die zelf nauw contact hebben met de kinderen en gezinnen) zodat zij ze in kunnen zetten in hun alledaagse werk.

Adequaat aanbod

Het is van belang dat het pakket aan voorzieningen voor gezinnen en in het bijzonder kinderen goed aansluiten bij de behoeften van deze doelgroep. Daarvoor is het nodig dat precies duidelijk is wat de behoefte van deze doelgroep is. Door middel van een praktijkgericht onderzoek kunnen de belevingen en ook de wensen/behoeften van kinderen in kaart worden gebracht. Momenteel zijn er bijvoorbeeld fondsen beschikbaar voor reiskostenvergoeding, studieboeken of sport. Naast materiële zaken is het van belang om voldoende aandacht te besteden aan immateriële zaken waarbij voorzieningen gericht zijn op het reduceren van stress, angst en irrationeel gedrag. Hierbij gaat het om voorzieningen vanuit een gedragspsychologisch perspectief. Speciale aandacht kan daarbij overigens besteed worden aan de overgang van kinderen/jongeren van 18- naar 18+.

Jeugdprofessionals zouden zich kunnen verdiepen in welke voorzieningen hier aandacht aan besteden maar kunnen ook zelf in hun alledaagse werk alert zijn op het bewust maken van bepaalde uitgaven patronen etc. zodat een gedragsverandering kan optreden. Ook zijn er bijvoorbeeld voorzieningen die gericht zijn op het vergroten van sociaal kapitaal zoals samen koken. Het is van belang dat jeugdprofessionals op de hoogte zijn van dit soort initiatieven, die bijvoorbeeld georganiseerd worden door buurthuizen of andere maatschappelijke organisaties in de wijk. Juist doordat armoede samengaat met andere problemen zoals isolement, angst en stress kunnen dergelijke voorzieningen die gericht zijn op het versterken van sociaal kapitaal effectief zijn.

Bekendheid aanbod (informatievoorziening)

Om gebruik te kunnen maken van bestaand (en nieuw) aanbod is het van belang dat ouders en kinderen goed weten wat het aanbod is. Op dit moment blijkt dat nog niet altijd voldoende te zijn. Ook verschilt het per professional in hoeverre zij zelf op de hoogte zijn van bijvoorbeeld bepaalde mogelijkheden voor subsidie (bv. welke fondsen er zijn en wanneer iemand daarvoor in aanmerking komt). Daarom is het zinvol om voor

²⁵ <https://www.sociaalwerknederland.nl/thema/armoede-schulden/blog/339-de-huisartsen-van-de-rechtshulp>.

jeugdprofessionals die werkzaam zijn bij de verschillende organisaties ervan op de hoogte te brengen dat er een sociale kaart is waarop verschillende regelingen en voorzieningen staan.²⁶ Jeugdprofessionals hebben aangegeven dat zij graag zelf een beknopt (visueel) overzicht hebben met daarop de belangrijkste regelingen en voorzieningen zodat ze gelijk paraat hebben wat er mogelijk is qua aanbod. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een factsheet/infographic. Daarbij kan ook speciale aandacht besteed worden aan het goed bereiken van de doelgroep: kinderen en gezinnen, bijvoorbeeld door gebruik te maken van pictogrammen. Deze factsheet/infographic kunnen jeugdprofessionals in de wachtkamer neerleggen, uitdelen (bv. ook via een nieuwsbrief) en/of tijdens het gesprek met gezinnen/kinderen erbij pakken.

Een andere aanbeveling is om te onderzoeken op welke wijze informatie over het aanbod is ingericht, hoe dit wordt ontvangen en hoe dit verbeterd kan worden. Samen met de doelgroep kunnen geschikte informatiestrategieën worden ontworpen, waarbij – naast informatie gericht op ouders- ook nadrukkelijk aandacht is voor het bereiken van kinderen en jongeren zelf.

Regievoering bij armoede en schulden als integraal vraagstuk

Vanuit landelijk beleid is er in toenemende mate aandacht voor dat kwetsbare mensen op een integrale wijze geholpen moeten worden omdat de problemen waar zij mee kampen met elkaar samenhangen. Zo is het wetsvoorstel Aanpak meervoudige problematiek sociaal domein (Wams) dat op 19 maart 2020 in consultatie is gegaan erop gericht dat gemeenten in specifieke situaties de ruimte krijgen om te verkennen of mensen kampen met gestapelde problemen, en nagaan welke partijen nodig zijn om de problemen op te lossen²⁷. Ook met de komst van de herziene Wet gemeentelijke schuldhulpverlening in 2021 wordt een integrale aanpak (met aandacht voor vroegsignalering) steeds belangrijker. Opvallend is dat de jeugdzorg nog vaak als belangrijke ketenpartner ontbreekt als we het hebben over een integrale aanpak (dit zeggen jeugdprofessionals ook zelf). Juist voor opvoedondersteuners en jeugdprofessionals is hier een rol weggelegd, aangezien de armoede en schuldenproblematiek samenhangt met veel andere problemen van gezinnen en jeugdigen. Maar niet in alle opvoedondersteunings- en hulpverleningsinstanties is (nog) een duidelijke visie op het precieze verband en daarmee de plek die armoede en schuldenproblematiek inneemt in het alledaagse werk dat ze verrichten. Hier maken individuele opvoedingsondersteuners en hulpverleners vaak verschillende afwegingen in of en hoe ze het meenemen in hun werk. Een actiegericht project over de plek van armoede en schuldhulpverlening in opvoedingsondersteuning en hulpverlening zou erop gericht kunnen zijn dit in organisaties bespreekbaar te maken en passend beleid (gebaseerd op een heldere visie/strategie) te maken waarin armoede en schulden onderdeel uitmaken van het integrale aanbod aan hulp en ondersteuning. Het doel van het project is gericht op het bewerkstelligen van een succesvolle samenwerking in gezinnen met armoede en vragen op ander gebied. Het gaat dan bijvoorbeeld om schoolverzuim, opvoedingsvragen etc. Het vraagt ook afstemming over wie wat doet en hoe dit ook naar ouders toe gecommuniceerd wordt. Hoe zorg je voor het zelfde verhaal naar ouders toe en waar ga je als eerste mee aan de slag? Belangrijk is ook om met elkaar af te stemmen wat het voor kinderen en ouders oplevert.²⁸

Signalerende rol

Uit cijfers blijkt dat een groot deel van de mensen die in armoede leven of schulden hebben geen hulp krijgen/zoeken. De drie organisaties kunnen een belangrijke rol hierbij spelen. Hoe krijgen ze deze groep in beeld? Vroegsignalering krijgt een steeds belangrijkere plek in het oplossen van de armoede- en schuldenproblematiek. Onze aanbeveling is om binnen Lokalis, Youké en de JGZ de signalerende rol van de jeugdprofessionals verder uit te werken in concrete acties (m.b.t. rol- en taakverdeling vooral met aandacht op de uitvoerderskant). Hierbij zien we voor JGZ vooral een signalerende rol waarbij jeugdprofessionals iets kunnen doen qua opvoedingsondersteuning en gezondheidsadvies e.d. en kunnen doorverwijzen naar de buurtteams. Buurtteams kunnen achter de voordeur komen en in kaart brengen wat er nodig is, en dat organiseren en regie op voeren indien gezinnen dat zelf niet kunnen. Zij werken hier nauw samen met de schulddienstverlening. Meer in het algemeen voeren specialistische aanbieders vaak een deel uit van de hulp

²⁶ https://www.armoedecoalitie-utrecht.nl/wp-content/uploads/2019/07/2018_handout-gezinnen_WEBVERSIE.pdf.

²⁷ <https://www.programmasociaaldomein.nl/actueel/nieuws/2020/03/19/19>.

²⁸ Momenteel voert het Verwey-Jonker Instituut een participatief onderzoek uit in de gemeente Katwijk waarin door middel van dialoogbijeenkomsten met de gemeente en allerlei belangrijke maatschappelijke partners (scholen, huisartsen, schuldeisers etc.) actief wordt toegewerkt naar een integrale en preventieve aanpak.

die nodig is en hebben daarbij oog voor het geheel. Als zij bijvoorbeeld een gezin al wel specialistische hulp bieden maar armoede nog niet eerder aan het licht is gekomen, dan kunnen zij ook signaleren en doorverwijzen naar de buurtteams. Het is mooi dat dergelijke ontwikkelingen al steeds meer vorm hebben gekregen. Een concrete actie kan nog zijn om iemand als aandachtsfunctionaris armoede (in brede zin) aan te stellen.

Samenwerking en bewustwording ketenpartners (scholen, huisartsen etc.)

Uit de interviewgesprekken bleek dat de uitdaging ligt in het samenwerken en kennisdelen met ketenpartners zoals scholen en huisartsen. De SER adviseert dat scholen, in het kader van hun zorgplicht, een grotere rol gaan spelen in het signaleren en bestrijden van armoede en schuldenproblematiek. Onderwijs signaleert heel veel, maar waar kunnen zij met signalen terecht. Die samenwerking kan wellicht optimaler zodat gezinnen sneller passende ondersteuning krijgen. Het is van belang om voor elk van de drie organisaties ook de onderlinge samenwerking en afstemming met maatschappelijke organisaties zoals de Stichting Leergeld en het Jeugdsportfonds te concretiseren. In het eerder genoemde project kan verder aandacht besteed worden aan deze samenwerking, obstakels en kansen daarvoor. Bijvoorbeeld door de vormen van samenwerking te onderzoeken en richtingen aan te wijzen voor de realisatie daarvan. Voor de drie organisaties kunnen hierover concrete actiepunten worden ontwikkeld en opgenomen worden in een handreiking (warme contacten/overdracht en concrete stappen om integrale samenwerking te stimuleren).

Draagvlak en systeemverandering

Het is van belang dat er binnen de organisatie ook voldoende draagvlak is om met elkaar over het vraagstuk van armoede en schulden in gesprek te gaan. Dit raakt ook de cultuur binnen de organisaties, in hoeverre het belang wordt ingezien om dit vraagstuk in het werk te integreren en daar ook voldoende ruimte (bv. ten behoeve van de caseload) voor vrij te maken. Dit vergt ook een systeemverandering en andere mindset.

Bewustwording binnen de gehele organisatie om de meerwaarde van deze integrale hulp te bieden, is overigens een belangrijk element om concrete vervolgstappen te zetten. Gedurende dit onderzoek hebben we gemerkt dat er bij jeugdprofessionals een bewustwordingsproces op gang is gebracht. Voor een deel door er in het onderzoek over te praten maar ook door de ontwikkelingen in de eigen organisaties en in de samenleving worden jeugdprofessionals zich er meer van bewust dat een integrale aanpak de juiste weg is om de complexiteit van het armoede en schuldenvraagstuk aan te pakken. Als startpunt kan door middel van onderling overleg of werksessies bewustwording worden gestimuleerd. Dit bewustwordingsproces kan verder uitgebreid worden naar allerlei ketenpartners. Het gaat dan bijvoorbeeld om partijen waar Lokalis, JGZ en Youké mee samenwerken. De JGZ bespreekt het thema bijvoorbeeld al in de Lerende netwerken waar ook het Nji bij is aangesloten en daar kunnen andere organisaties ook weer van leren en bij aansluiten. Cruciaal is dat bij alle jeugdprofessionals én ketenpartners het signaleren en aanpakken van armoede en schulden in relatie tot het brede sociale domein onderdeel is van hun alledaagse praktijk. Vanuit de organisaties is ook de wens om meer te leren van succesvolle voorbeelden van samenwerking tussen allerlei ketenpartners. Bijvoorbeeld tussen de buurtteams, jeugdgezondheidszorg, school en huisartsen. Dit kan concreet door het organiseren van dialoogbijeenkomsten/focusgroepen met al deze partijen waarbij gekeken kan worden welke taak ieder heeft, wat het kinderen en ouders oplevert en waar ze tegen systeemafspraken oplopen. Het zou mooi zijn om inspirerende cases met elkaar te bespreken om van elkaar te leren (bijvoorbeeld de afstemming van professionals rondom de driegesprekken).

Beleid en rol voor de gemeente (in samenwerking met organisaties)

Voor het opstellen van een handreiking is het van belang om beleid op te stellen om die integrale samenwerking te stimuleren. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor de gemeente (in samenwerking met de drie organisaties én andere ketenpartners). Het kan zinvol zijn om in co-creatie met de gemeente beleid op te stellen met de focus op vroegsignalering en een integrale aanpak. Belangrijk is dat de gemeente financieel kan ondersteunen om met ketenpartners toe te werken naar een integrale aanpak.

Praktische tips/adviezen

Het is van belang om voor het alledaagse werk van jeugdprofessionals praktische tips en adviezen op te stellen waarbij aandacht is voor de organisatie waarin ze werkzaam zijn.

Praktische tips en adviezen voor de JGZ:

- Ga na welke kennis er is over gezondheid en armoede, integreer deze in de adviezen aan gezinnen.
- Ontwikkel tips om gevarieerd te eten met weinig geld; geef dit op een voor gezinnen en voor jeugdigen aantrekkelijke manier. Houd daarbij rekening met laagtaalvaardigheid en laaggeletterdheid.
- Ga na hoe stress veroorzaakt door armoede invloed heeft op de gezondheid van ouders en kinderen (buikpijn, hoofdpijn, maar ook psychische problemen, als geprikkeldheid). Ontwikkel tips & tricks gericht op ontspanning en het reduceren van de (effecten) van stress.
- Ontwikkel methoden om geld en geldproblemen met gezinnen bespreekbaar maken, zoals een rad, spellen en digitale toepassingen (dit kan tevens de veerkracht vergroten waardoor stress als gevolg van financiën kan afnemen).

Praktische tips en adviezen voor de buurtteams:

- Ga na welke kennis er is over opvoeden in arme gezinnen en in hoeverre die bekend is en al wordt gebruikt in het buurtteam. Zorg ervoor dat jeugdprofessionals van de buurtteams deze krijgen aangereikt.
- Ontwikkel gespreksvormen op maat, waarbij bijvoorbeeld op een positieve, ontschuldigende manier met gezinnen over geld en geldgebrek wordt gesproken.
- Richt de gespreksvoering op het geven van praktische tips en het toeleiden naar hulp.
- Door de jeugdprofessionals in de buurtteams kan bijvoorbeeld aandacht besteed worden aan binding in de familie (hechting van kinderen) door wat ideeën te geven om gezamenlijk activiteiten te ondernemen die niets of weinig kosten, zoals naar het park gaan of spelletjes te spelen.
- Ook kan een gezin in contact worden gebracht met Stichting Leergeld, Jeugdeducatiefonds en soortgelijke ondersteunende partijen, of schuldhulpverlening.
- Verwijs naar sociale activiteiten in de buurt om de veerkracht bij de gezinnen te vergroten.

Praktische tips voor specialistische hulp:

- Jeugdprofessionals van Youké kunnen tips geven hoe spanning rondom financiën minder bepalend kunnen zijn in het gezin.
- Net als de buurtteams kunnen ook zij aandacht hebben voor stress en stressreductie.
- Soms is het van belang dat jeugdprofessionals praktische hulp bieden of zelfs taken en verantwoordelijkheden van ouders tijdelijk overnemen, die in beslag worden genomen door de geldzorgen. Door hen te helpen met plannen en vrij directief sturen op de opvoedingstaken die doorgang moeten hebben, dragen zij eraan bij dat de ouders kunnen werken aan de geldproblematiek.
- Daarnaast moeten ouders ook bewust gemaakt worden van keuzes die ze maken en de consequenties daarvan met hen bespreken.

Praktische tips en adviezen voor alle organisaties:

- Ontwikkel een gezamenlijke taal voor het bespreken van geldproblemen en armoede.
- Maak duidelijke afspraken over wie waarvoor verantwoordelijk is.
- Communiceer met gezinnen over wat elke organisatie kan doen. Doe dat op een begrijpelijke wijze.
- Werk vanuit het perspectief van de gezinnen en de kinderen en focus op waar zij behoefte aan hebben (leefwereld)

Perspectief van gezinnen en kinderen

Middels dit rapport hebben we veel zaken die het werken met gezinnen die met armoede en schulden kampen in kaart gebracht. Vervolgonderzoek zou gericht kunnen zijn op het (verder en grondiger) beantwoorden van de volgende vragen:

Rol jeugdprofessionals

- Hoe kunnen jeugdprofessionals ouders helpen bij de opvoeding van hun kinderen die in armoede opgroeien (bijv. gevarieerd eten ondanks weinig geld)?
- Hoe kunnen jeugdprofessionals de binding in de familie (hechting van kinderen) stimuleren bijvoorbeeld door gezamenlijk activiteiten te ondernemen die weinig of niets kosten.
- Hoe kunnen de jeugdprofessionals zorgen dat de spanning rondom financiën minder bepalend zijn in het gezin?
- Wat kunnen jeugdprofessionals doen zodat kinderen zich niet hoeven te schamen (bv. omdat ze ook bang zijn om gepest te worden)? Hoe kunnen ze hen bijvoorbeeld aansporen om open over hun financiële situatie te praten (ouders ook met andere partners in de wijk (spoor 1; school, HA, JGZ zodat adviezen van deze partners beter aansluiten op de financiële situatie)?
- Hoe kunnen de jeugdprofessionals zorgen dat kinderen zich minder geïsoleerd voelen? Heeft het netwerk hier een rol in (bijvoorbeeld familieleden/buren/vrienden, een uitje met de kinderen hebben of een keer bij hen eten.
- Welke rol kunnen professionals spelen in het stimuleren van de ontwikkeling van veerkracht bij kinderen die in armoede leven (stress-sensitieve dienstverlening)?

Samenwerking tussen jeugdprofessionals

- Hoe kunnen de jeugdprofessionals samen met onderwijs, sport, huisartsen (etc.) een rol hebben bij kinderen die in armoede leven met (lichamelijke) klachten ten gevolge van de stress?

Beleving van kinderen

- Hebben kinderen/gezinnen de behoefte om kinderen/gezinnen in gelijke situaties te ontmoeten? (om te ervaren dat ze niet de enige zijn)?
- Hebben kinderen voldoende toegang tot sport en andere (school-)activiteiten?
- Hoe kunnen jeugdprofessionals zorgen dat kinderen kind kunnen blijven en zich geen zorgen maken over volwassenproblemen?

Bovenstaande vragen zouden bijvoorbeeld door middel van casestudies in combinatie met fieldlabs kunnen worden beantwoord. Het is bijvoorbeeld mogelijk om een gezin te volgen door de systeemwereld. Je kijkt vervolgens wat er goed gaat en wat beter kan en hoe zij het beleven, probeert vervolgens de gekozen verbeteringen uit, monitort wat de effecten zijn (op verschillende niveaus bij allerlei stakeholders inclusief gezinnen) en deelt die kennis.

We zijn van mening dat het een toegevoegde waarde heeft om zelf met gezinnen en kinderen in gesprek te gaan die in armoede leven of schulden hebben. Dit verkennende onderzoek was helaas te kleinschalig om hier aandacht aan te besteden. In mogelijk vervolgonderzoek zouden wij het perspectief van kinderen en gezinnen als vertrekpunt willen nemen om vervolgens de vertaalslag te maken naar wat jeugdprofessionals maar ook andere sociale professionals in de praktijk kunnen doen om armoede en schulden duurzaam aan te pakken. Een mogelijkheid is om ook te spreken met ervaringsdeskundige jongvolwassenen om zo terug te kijken op hun jeugd. Wat is hun ervaring? Eerder werd al genoemd dat kinderen geldzorgen gewoon willen bespreken, maar

vooral de volwassenen (ouders, professionals) de remmende factor zijn in het bespreekbaar maken van geldzorgen.

Ter afsluiting

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt vanuit de vraagbaakfunctie van de Academische Werkplaats. Het is slechts een korte verkenning van de praktijk. Het thema is erg actueel en met de huidige corona-crisis zal een integrale aanpak meer dan ooit nodig zijn waarvan vroegsignalering ook een belangrijk onderdeel uitmaakt. Het is zinvol om mogelijkheden te verkennen om dit vraagstuk breed uit te zetten onder jeugdprofessionals die werkzaam zijn bij allerlei verschillende organisaties (en niet alleen in Utrecht) én allerlei ketenpartners zoals scholen en huisartsen.

8. Literatuur

- Bartelink (2013). *Wat werkt: oplossingsgerichte therapie?* Nji. Geraadpleegd via [https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/\(311053\)-nji-dossierDownloads-watwerkt_Oplossingsgerichtetherapie.pdf](https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/(311053)-nji-dossierDownloads-watwerkt_Oplossingsgerichtetherapie.pdf).
- Blair C. en Raver C.C. (2016). Poverty, Stress, and Brain Development: New Directions for Prevention and Intervention. *Academic Pediatrics* 16(3): S30-S36 · April 2016.
- Bommeljé, Y. en Alebeek, H. (2018). *Vroegsignalering schulden. Lessen uit de praktijk*. Geraadpleegd via https://www.schouderseeronder.nl/sites/default/files/nieuwsbericht_bestanden/20180228_lessen_vroegsignalering.pdf.
- Bunt, S. & Odekerken, M.W.A. (2019). Positie van ervaringsdeskundigen armoede nog volop in ontwikkeling, *Sociaal Bestek*, 4.
- Centraal Cultureel Planbureau (2020). *Scenario's economische gevolgen Coronacrisis*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). *Armoede en sociale uitsluiting*. Geraadpleegd via <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/50/armoede-en-sociale-uitsluiting-2019>.
- Daminger, A., Hayes, J., Barrows, A. Wright, J. (2015). *Poverty interrupted: Applying behavioral science to the context of chronic scarcity*. Ideas42.
- Dahl en Lochner (2012). The Impact of Family Income on Child Achievement: Evidence from the Earned Income Tax Credit. *The national bureau of economic research*. Vol. 102, No. 5, 1927-56.
- Deloitte en Schuldenlab (2020). *Covid-19 en de schuldenproblematiek in Nederland*. Geraadpleegd via: <https://www.nvvk.nl/k/news/view/11335/3481/mogelijk-1-miljoen-huishoudens-met-problematische-schulden-nieuw-beleid-nodig.html>.
- Divosa (2019). *Benchmark Werk & Inkomen*. Geraadpleegd via: <https://www.divosa.nl/divosa-benchmark-werk-inkomen-jaarrapportage-2019>.
- Francis, L., DePriest, K., Wilson, M., en Gross, D. (2018). Child poverty, toxic stress, and social determinants of health: Screening and care coordination. *Online Journal of Issues in Nursing*, 23(3), 2. doi: 10.3912/OJIN.Vol23No03Man02.
- Geenen, G. (2010). In het begin was er armoede: De kwetsbaarheid en ontwikkelingskansen van kinderen in armoede. *Terzake*, 2, 39-43.
- Gemeente Utrecht (2019). *Utrechters schuldenvrij. Actieagenda 2019 en verder*. Utrecht: Gemeente Utrecht. Geraadpleegd via <https://www.gemeente.nu/content/uploads/2019/03/Utrechters-schuldenvrij-Actieagenda-2019-en-verder.pdf>.
- Geuns, R., Desain, L. en van der Weijden, R. (2019). *Hulp bij armoede. Bouwstenen voor effectieve hulpverlening bij armoede en schulden*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Van Gils, J. en Willekens, T. (2010). *De beleving van kinderen die leven in armoede in Vlaanderen deel 2* [The experiences of children who live in poverty in Flanders part 2]. Meise: Onderzoekscentrum Kind & Samenleving vzw.
- Guiaux, M., Roest, A. en Iedema, J. (2011), *Voorbestemd tot achterstand? Armoede en sociale uitsluiting in de kindertijd en 25 jaar later*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2009) *Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen*. Nulmeting. Den Haag: SCP.

Jungmann, J. e.a. (2020). *Stress-sensitief werken in het sociaal domein. Inzichten en praktische handvatten voor hulp- en dienstverleners*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Jungmann, J. en Wesdorp, P. (2017). *Mobility Mentoring. Hoe inzichten uit de hersenwetenschap leiden tot een betere aanpak van armoede en schulden*. Den Haag: Mobilty Mentoring.

Hoff (2017). *Armoede onder kinderen-een probleemschets*. Den Haag: SCP.

Hoff, S. en Van Hulst, B. (2019). Armoede bij kinderen en volwassenen. In: *Armoede in kaart: 2019*. Geraadpleegd via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2019/armoede-bij-kinderen-en-volwassenen/>.

Van Hulst, B. van en Hoff, S. (2018). Hoeveel mensen zijn langdurig arm?. In: *Armoede in kaart: 2018*. Geraadpleegd via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2018/hoeveel-mensen-zijn-langdurig-arm/>.

De Kinderombudsman, 2013. *Kinderen in armoede in Nederland*. Den Haag: De Kinderombudsman/Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd via https://www.verwey-jonker.nl/publicaties/2013/kinderen_in_armoede_in_nederland.

Van der Klein, M., Badou, M., Lamers, S., Kunkel, D. (2019). *Moneyways op het mbo. Onderzoek naar de effecten en randvoorwaarden bij peerpreventie van schulden*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Geraadpleegd via <https://www.verwey-jonker.nl/publicaties/2019/moneyways-op-het-mbo>.

Kuipers (2018). *Samenvatting "Praten in de kamer van de JGZ over de oorzaken en gevolgen van (financiële) problemen"*. Consulting Kids.

Lako,e.a. (2019). *Samen aan de slag voor een Schuldenvrij Utrecht. Evaluatie kanteling schulddienstverlening*. Hogeschool Utrecht, Veranderbrigade.

Leergeld, Jeugdsportfonds, Jeugdcultuurfonds, Stichting jarige Job en Nationaal fonds kindershulp (2016). *Alle kinderen kansen bieden. We doen het samen*. Geraadpleegd via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2016/11/11/alle-kinderen-kansen-bieden-we-doen-het-samen>.

Madern, T., van der Meulen, B. (2019). *Zorgen over geld. Praten helpt. Handreiking: Signaleren van geldzorgen*. Utrecht: Hogeschool van Utrecht.

Ministerie van SZW en VNG (2016). *Bestuurlijke afspraken. Kansrijk opgroeien voor alle kinderen in Nederland*. Geraadpleegd via <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/publicaties/2016/11/11/bestuurlijke-afspraken-vng-szw/bestuurlijke-afspraken-vng-szw.pdf>.

Mullainathan, S., en Shafir, E. (2013). *Scarcity: Why having too little means so much*. New York: Times Books/Henry Holt.

NJi (2015). *Opgroeien en opvoeden in armoede*. Geraadpleegd via <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede.pdf>.

Odekerken, M.W.A. (2018a). De toegevoegde waarde van de gerechtsdeurwaarder in de praktijk: het oplossen van geschillen en het toewerken naar de-escalatie', in: S.J.W van der Putten en M.R. van Zanten (red.) *Compendium Beslag- en executierecht*, Sdu 2018.

Odekerken, M.W.A., (2018b). Sociale deurwaarder helpt bij schulden. *Sociale Vraagstukken*.

Odekerken, M.W.A. (2017). *Het incasseren van ongenoegen: deurwaarders en schuldenaren*. Amsterdam: Boom Juridische uitgevers. Geraadpleegd via <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/356999>.

Oudenampsen, K., Nederland, T. Stavenuiter, M., (2012). *Vrijwillig, effectief en efficiënt Handreiking voor de inzet van vrijwilligers bij schuldhulpverlening*. Geraadpleegd via https://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/Vrijwillig-effectief-en-efficient_Handreiking_3869_web.pdf.

- Omló, J. (2016). *De aanpak van armoede en schulden. Wat we kunnen leren van empowerment en de psychologie van de schaarste*, dossier Wat werkt. Geraadpleegd via <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Wat-werkt-bij-armoede-def%20%5BMOV-9411591-1.0%5D.pdf>.
- Rots-de Vries, C., Kroesbergen, I. en Van de Goor, I. (2009). *Armoede en gezondheid van kinderen. Praktische handleiding voor interventies*. Breda: GGD West Brabant.
- Rutte, Buma, Pechtold en Segers (2017). *Vertrouwen in de toekomst; regeerakkoord 2017-2021*. Den Haag: VVD, CDA, D66 en ChristenUnie.
- Sarti, A. (2017). *Child participation in a context of poverty in a wealthy Western nation Understanding and enhancing children's lives and well-being*. Amsterdam: Vrije Universiteit van Amsterdam.
- Sociaal Cultureel Planbureau & Centraal Planbureau (2020). *Kansrijk armoedebeleid*. Geraadpleegd via: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Kansrijk-armoedebeleid.pdf>.
- Sime, D. (2008). Ethical and methodological issues in engaging young people living in poverty with participatory research methods. *Children's Geographies*, 6(1), 63-78. DOI: 10.1080/14733280701791926.
- Utrecht Monitor (2020). Geraadpleegd via <https://www.utrecht-monitor.nl/economie-inkomen/werk-inkomen/armoede-schuldhelpverlening>.
- Vrooman, C., Josten, E., Hoff, S., Putman, L. en Wildeboer Schut, J. M. (2018). *Als werk weinig opbrengt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Westhof, F. en De Ruig, L. (2005). *Huishoudens in de rode cijfers. Over schulden van Nederlandse huishoudens en preventiemogelijkheden*. Zoetermeer: Panteia.
- Wildeboer Schut, J.M. en S. Hoff (2018). Werkende en niet-werkende armen. In: *Armoede in kaart: 2018*. Geraadpleegd via <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2018/werkende-en-niet-werkende-armen>.

Colofon

Projectleiding

dr. M.W.A. Odekerken (Verwey-Jonker Instituut)

Projectgroepleden (alfabetisch)

dr. Hans Bellaart, Verwey-Jonker Instituut

drs. Wenda Berends, JGZ

Lisette Blokland, MSc, Hogeschool Utrecht (medeauteur)

drs. Marcel van Eck, stichting Lokalis

drs. Lisa Hartman, stichting Lokalis

drs. Erik Klaassen, Youké

dr. Marjolein Odekerken, Verwey-Jonker Instituut (medeauteur)

dr. Asia Sarti, Verwey-Jonker Instituut (medeauteur)

drs. Annemiek Schooten, stichting Lokalis

dr. Frouke Sondeijker, Verwey-Jonker Instituut (medeauteur)

dr. Saskia Wijsbroek, Hogeschool Utrecht

Productie

Verwey-Jonker Instituut

Beeld

nl.123rf.com

ISBN

978-94-6409-022-2

Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt door:

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2020.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

De Academische Werkplaats Transformatie Jeugd (AWTJ) Utrecht is een samenwerkingsverband tussen kennis-, praktijk- en opleidingsorganisaties en de gemeente Utrecht. Dit rapport is voortgekomen uit de vraagbaakfunctie van de AWTJ Utrecht. Vragen die opkomen bij de partners van de werkplaats kunnen hier worden geadresseerd. Vanuit Lokalis (de buurtteams Jeugd en Gezin), Jeugdgezondheidszorg en Youké (de organisatie voor specialistische jeugdhulp) kwam de volgende praktijkvraag: wat zijn de gevolgen van armoede en schulden bij kinderen en gezinnen en welke rol kunnen jeugdprofessionals hierbij spelen?

Het Verwey-Jonker Instituut heeft samen met het Lectoraat jeugd van Hogeschool Utrecht deze vraag opgepakt en een verkennend onderzoek verricht. Dit rapport is gebaseerd op een beknopt literatuuronderzoek, exploratiegesprekken met drie professionals (teammanager, manager kwaliteit, ontwikkeling en veiligheid en jeugdarts) en diepte-interviews met negen jeugdprofessionals van de eerdergenoemde organisaties.

In dit rapport wordt zicht gegeven op de praktijk. Bijvoorbeeld hoe jeugdprofessionals tijdens hun alledaagse werk in aanraking komen met kinderen en gezinnen die in armoede leven en/of schulden hebben. Ook wordt uitgewerkt wat voor jeugdprofessionals obstakels zijn om armoede en schulden bij kinderen en gezinnen te signaleren en bespreekbaar te maken. De aanbevelingen zijn gericht op het versterken van de rol van jeugdprofessionals in de integrale aanpak van armoede en schulden. Naast verschillende aanbevelingen gericht op de informatievoorziening, het aanbod aan voorzieningen en regelingen worden enkele praktische tips gegeven om het gesprek aan te gaan.

De uitkomsten uit het verkennende onderzoek zijn in eerste instantie bedoeld voor (jeugd)professionals of andere sociaal werkers die in de dagelijkse praktijk werken met kinderen en gezinnen. Maar ook beleidsmakers, adviseurs en wetenschappers kunnen er hun voordeel mee doen.